

SLOVENSKI PESNIŠKI JEZIK Z VIDIKA JEZIKOVNEGA NAČRTOVANJA DO L. 1848

Slovenski pesniški jezik in korpus pesniških besedil v 1. polovici 19. stoletja nimata samo avtonomne kulturne vrednosti, ampak sta zametek jezikovne polnofunkcionalnosti in celovitosti besedilnega korpusa, hkrati pa motivacija za preseganje diglosijske situacije. V tem okviru imata posebno vlogo zlasti Kranjska čbelica s Prešernovim pesniškim opusom, ki je bila jezikovnonačrtovalno kratkoročneje manj uspešna, in Bleiweisove Kmetijske in rokodelske novice (s Koseskim kot najbolj izpostavljenim pesnikom), ki so bile tozadevno uspešnejše. Pojasnjeni so nekateri razlogi za to (z današnjega kanoničnega vrednostnega stališča) navidezno protislovno tezo.

Slovene poetic language and the corpus of poetic texts from the first half of the 19th c. have not only an autonomous cultural value, but are also the very beginning of full linguistic functionality and complete textual corpus, as well as a motivation for overcoming diglossia. In this context *Kranjska čbelica* with Prešeren's poetic opus, which was in the short run less successful from the standpoint of language planning, and Bleiweis' newspaper *Kmetijske in rokodelske novice* (with Koseski as the most prominent poet), which was in this respect more successful – are of particular importance. The author explains some reasons for this (from today's canonical value standpoint) seemingly controversial thesis.

1 Uvod¹

Novejše slovenistične raziskave zgodovine slovenskega knjižnega jezika vse pogosteje vnašajo v razčlenjevanje sociolingvistične vidike.² Odločilen vidik pri tem so prvine jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja. Zgodovina slovenskega pesniškega jezika je prepletena z zgodovino slovenskega knjižnega jezika, zato jo je prav tako mogoče opazovati s sociolingvističnimi kategorijami.³ Brez tega okvira je spoznanjem jezikovne, besedilne in literarnostilistične analize raziskovanega gradiva marsikdaj nemogoče pripisati pravo interpretativno vrednost.

2.1 Razsvetljenje in Pisanice

V jezikovnem načrtovanju⁴ od razsvetljenstva druge polovice 18. stoletja do prvega slovenskega nacionalnega programa Zedinjene Slovenije 1848 je bil

¹ Članek je predelano poglavje iz doktorske disertacije *Slovenski pesniški jezik med Prešernom in moderno*, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1997, mentorica dr. Breda Pogorelec.

² Npr. B. Pogorelec 1984, 1993, 1995 in 1996.

³ Prim. Sociolingvistični pogled na jezik hrvaške književnosti 19. stoletja V. Kalenića (1979/80).

⁴ Jezikovno načrtovanje kot sociolingvistični termin (prim. Pogorelec 1996) v tem članku uporabljam v širši pomenski interpretaciji, saj s tem terminom poimenujem dejavnosti posameznikov ali skupin, ki niso imele samo neposrednega namena spreminjati status in krepiti korpus (slovenskega) jezika in tudi niso bile izraz organizirane in institucionalizirane jezikovne politike. Vseeno pa lahko vsako dejavnosti, ki zavestno posega v jezikovno razsežnost neke skupnosti in jo tudi načrtno spreminja, razumemo kot dejanje jezikovnega načrtovanja.

pesniški jezik reprezentativen korpus slovenskega knjižnega jezika, povezan predvsem z načrtovanjem statusa knjižnega jezika. Konec osemnajstega stoletja je zaradi novih priložnosti za javno rabo jezika prvič nastajal širok korpus necerkvnenih besedil v slovenščini (Pogorelec 1967, 1995). Razsvetljenska ideja se je uresničevala v šolskih in poučnih besedilih. Slovenščino v šolah je oblast začela dopuščati predvsem v utrakvistične namene, toda vendarle je to pomenilo tudi opis-menjevanje širšega kroga ljudi, ki so nato lahko samostojno brali prva poljudnostrokovna besedila.⁵ Pomembno vlogo pri preporodnem jezikovnem načrtovanju je imela obnovljena slovnična in slovarska dejavnost; deloma zaradi praktičnih namenov, saj so priročniki ponujali možnost utrjevanja jezikovne zmožnosti, predvsem pa zaradi zagotavljanja jezikovnega statusa, saj sta slovnica in slovar kot kodifikacijski dejanji pomenila trden (in razen tradicije skoraj edini)⁶ argument za enakovrednost slovenščine z drugimi jeziki in posledično za začetno uveljavljanje rabe slovenskega knjižnega jezika na omenjenih področjih. Tudi prva znana organizirana pesniška dejavnost v slovenskem jeziku je imela predvsem vlogo načrtovanja in utrjevanja jezikovnega statusa: Janez Damascen Dev in sodelavci so s pesniškim almanahom *Pisanice od lepeh umetnost* predvsem potrjevali misel o enakovrednosti slovenščine z drugimi jeziki. Almanah ni bil namenjen širokemu občinstvu, kar je očitno tudi iz jezika in oblikovanosti njegovih pesniških besedil. Besedila so naslavljala predvsem interni razsvetljenski krog in nanj delovala s posredno ali neposredno agitacijo;⁷ krepila so (samo)zavest glede smiselnosti dela na drugih jezikovnonačrtovalnih področjih in širila korpus.⁸ Njihovo statusno nalogo potrjuje tudi dejstvo, da so v slovenskem jeziku oblikovala tuje oziroma splošne pesniške vzorce in motive; to ne gre pripisovati pomanjkanju pesniške izvirnosti, saj se je izvirnost kot zahteva pesniške ustvarjalnosti tudi v Evropi v tistem času postopoma šele uveljavljala (Koruza 1993: 7; Kmecl 1981: 12). Posebno vrednost pesniškega jezika oziroma besedil v verzih za utemeljevanje statusa slovenskega jezika dokazuje tudi dejstvo, da je metrika sestavni del slovnice, in sicer tako Pohlinove kot rokopisne Kumerdejeve (Slodnjak 1955; Pretnar 1990).⁹

⁵ Prim. pričevanje V. Vodnika v *Povedanju od slovenskiga jezika* (VZD: 243): »Očetu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje med ludmi raširal, od trideset let se skoro vsaki pastir inu pastarica brati naučila.«

⁶ Paradoksalno je, da je tradicijo slovenskega knjižnega jezika netaktilno in netaktno rad zamolčeval najplodnejši razsvetljenski avtor Marko Pohlin (J. Stabej 1972). Toda zanikanje tradicije je bilo že tradicionalno; v 17. stoletju je bilo slovensko protestantsko književno in jezikovno izročilo verskoideološko sporno.

⁷ Prim. Koruza (1993: 63 i. n.) ob pesmi iz drugega zvezka *Pisanic* (1779) *Krajnska dužela* želi tudi svoj dikcionarjum imeti.

⁸ S to platjo almanaha *Pisanice* se je podrobno ukvarjala starejša slovenska literarna zgodovina; zlasti Kidričeva *Zgodovina slovenskega slovstva* je danes zanimiva kot vir za temeljito zgodovino jezikovnega načrtovanja in korpusa slovenskega knjižnega jezika; vrsta poimenovanj celo ustreza današnjim slovenskim sociolingvističnim terminom, razvidna pa so tudi druga: korpus npr. poimenuje repertorij.

⁹ Prim. Pretnar (1990: 236): »Kumerdejeva razsvetljenska metrika je bila zamišljena kot drugi del znanstvene slovnice, torej je vpeta v splošno jezikoslovno razpravljanje o fenomenu naravnega jezika in z metričnimi ter jezikovnimi sredstvi meri možnost in dosežke uresničenega ali potencialnega domačega

2.2 Razslojevanje funkcije pesniškega jezika do Kranjske čbelice

Nova stopnja statusne vrednosti pesniškega jezika se oblikuje v Zoisovem krogu; pesniškemu jeziku je naložena večja komunikativnost oziroma bolj množičen naslovnik. Z novo vlogo pesniškega jezika se spremeni podoba pesniških besedil, hkrati pa tudi način objavljanja. Glavni uresničevalec nove zamisli V. Vodnik objavlja svoja pesniška besedila v periodičnih publikacijah, namenjenih razmeroma številnemu krogu bralcev, tudi iz nižjih socialnih plasti (Koruza 1991: 251); najprej v veliki, nato v mali slovenski pratiki in v prvem slovenskem časopisu, Lublanskih novicah. Spremembo v statusu slovenskega pesniškega jezika je slovenska literarna zgodovina večinoma pavšalno označevala za kvalitetni razvoj, kar morebiti drži le s stališča nadčasovnega literarnoestetskega vrednotenja samih pesniških besedil; glede na status pesniškega jezika v okviru knjižnega jezika pa lahko Zoisovo mentorsko, načrtovalno in Vodnikovo pesniško dejavnost označimo kot korak v stran. Tako pesnjenje je sicer hotelo v razsvetljenem smislu premagovati zaostalost ljudstva, morebiti celo krepiti zgodnejšo obliko nacionalne zavesti, toda hkrati ni več delovalo kot orodje za dokazovanje enakovrednosti slovenskega (po tedanjem poimenovanju še kranjskega) jezika z drugimi svetovnimi jeziki. Nasprotno, nov pogled na pesništvo je bil ravno posledica misli, da se slovenščina na področju poezije še ne more kosati z razvitimi jeziki.¹⁰ To misel je sicer spočel filozofsko in teoretsko sodobnejši pogled na visoko književnost, ki ji je že pripisoval večjo avtonomnost in izvornost, vendar se mu je zdela v tej obliki smiselna samo pri tistih evropskih jezikih in kulturah, ki so že imeli močno književno tradicijo. Pri drugih, ki take tradicije niso imeli, je bilo treba z ustvarjanjem umetne književnosti začeti previdno; nasloniti se je bilo treba na tisto tradicijo pesnjenja, ki je bila na voljo, torej predvsem na ljudsko, ki je takrat že bilo v predromantično-razsvetljenem razvidu Zoisovega kroga. Jezikovnonačrtovalni potencial pesniških besedil se tako statusno ni več razlikoval od drugih besedil; postajal je celo sekundaren: v pratikah so bila npr. pesemska besedila le dodatek koristnemu branju (Kidrič: 267). S tem se je v razumevanju vloge pesniškega jezika in književnosti na splošno uveljavila v slovenskem prostoru dvojnost, ki je bila sprva zaporedna, od 30-ih let 19. stoletja naprej pa je pomenila odkrit spopad dveh sočasnih skrajnih (jezikovno)kulturnih stališč, z vmesnimi poskusi kompromisnih pogledov.

Vzporedno z novo prakso pesniškega jezika so sicer na prelomu 18. in 19. stoletja še obstajale drugačne smeri pesniškega oblikovanja, povezane s starejšo stopnjo pojmovanja vloge pesniškega jezika. Ena je bila Japljeva pesniška dejavnost, ki je nadaljevala pisaniško smer visokega pesniškega jezika z notranjim vrednostnim statusom, toda ostajala v rokopisu, kar je glede na razmere razumljivo. Druga smer je Zoisovo in najbrž tudi Linhartovo prevajanje opernih arij (Kidrič:

pesniškega izrazil./«

¹⁰ V tem smislu je ilustrativen Zoisov komentar ob prevajanju Bürgerjeve Lenore, »namigavanje, da je 'revščina jezika' kriva prevodilčevih težkoč pri iskanju rim; trditev, da Bürgerjev refren ni prevedljiv« (Kidrič: 267).

268, 291) za uprizoritve v ljubljanskem stanovskem gledališču. Čeprav novejšje pojmovanje književnosti na koncu 18. stoletja arij kot petih besedil ni več uvrščalo med pravo književnost (Kos 1993), so arije utrjevale status slovenskega jezika pri posebnem naslovniku, in sicer s posebnim estetskim kriterijem, z blagoglasnostjo. Ta slovenščini ni zagotavljal le možnosti enakovrednega kosanja z drugimi jeziki,¹¹ ampak je občasno postal celo ofenzivni argument večvrednosti, zlasti proti statusno najnevarnejšemu jeziku, nemščini. Blagoglasnost je ostala pomemben jezikovnokulturni kriterij skoraj vse 19. stoletje.

Novi korpus pesniškega jezika, reprezentativno zbran in izdan 1806 v Vodnikovih Pesmih za pokušino, je dobil tudi reprezentativno statusno vlogo in kmalu postal predmet kanonizacijskih književnih procesov (Koruza 1991: 252; Juvan 1994: 297). Hkrati pa so vrednost reprezentativnega korpusa izgubila pesniška besedila almanaha. Vzrok za to sta bila sprememba v prevladujoči kulturnopolitični usmeritvi in odpor proti deloma samovoljnim jezikovnokodifikacijskim dejanjem Marka Pohlina, ki je veljal za duhovnega očeta Pisanic, čeprav to ne drži, saj je bil po dognanjih slovenske literarne zgodovine Janez Damascen Dev, urednik in glavni avtor Pisanic, ustvarjalno samostojen in je od Pohlina privzemal le jezikovnokodifikacijske rešitve (Koruza 1991, 1993).

Posredni usmerjevalec nove kulturne in jezikovne politike je bil Jernej Kopitar. V svoji slovnici, izdani leta 1808, je zasnoval modernejšo kodifikacijo slovenskega jezika, se izrecno naslonil po eni strani na tradicijo knjižnega jezika, po drugi strani pa na jezikoslovno načelo opisa in ne predpisa.¹² Slovnica je temelj za uveljavljanje jezikovnega statusa slovenskega jezika, skupaj z drugim kodifikacijskim dejanjem, slovarjem, ki ga je Kopitar predvsem spodbujal, izdeloval pa ga je V. Vodnik, vendar je ostal v rokopisu.

Če nekoliko posplošimo, je načrtovanje besedilnega korpusa v tistem času odsev načrtovanja jezikovnega statusa. Misel o statusni enakovrednosti slovenščine z nemščino je ostajala v glavnem samo načelna; ni pa še bilo pravega načrta za dosego realne jezikovne enakopravnosti. Tudi umetnostnih besedil načrtovanje korpusa v slovenščini ni zajemalo; v glavnem je bilo podrejeno uporabnemu namenu, poučevanju in vzgoji naslovnikov socialno šibkejših, predvsem kmečkih plasti. Oblikovanje teh besedil je podrejeno predvsem načelu t. i. pravilnega in čistega jezika, kriteriji umetnosti oziroma estetskosti sporočila pa se umaknejo ali so kvečjemu odrinjeni v ozadje.

Premiki, ki so utrjevali status slovenskega jezika, posredno pa vplivali tudi na usodo pesniškega jezika, so se zgodili na področju šolstva. L. 1810, v obdobju Ilirskih provinc, je stopil v veljavo predpis, da poteka pouk v trivialkah in deloma v

¹¹ Kidrič (522): »Kopitar je v članku /.../ v dunajskih 'Vaterländische Blätter' z dne 10. aprila 1810 pač govoril o tem, kako se bo 'slovanski jezik' zaradi svoje pevnosti kosal z italijanskim, 'čim dobijo Slovani slovansko gledališče'./«

¹² Tradicija kot pomemben argument jezikovne politike se v posebni obliki izrazi tudi s Kopitarjevo tezo o slovenščini kot neposredni potomki starocerkvene slovanščine. O neuporabnosti takega argumenta za potrebe realnega jezikovnega načrtovanja – ne glede na znanstveno vprašljivost teze – je odkrito spregovoril M. Čop v Abecedni vojni l. 1833 (Kos 1979: 165).

normalkah v deželnem jeziku. Čeprav se ta predpis ni mogel dosledno uveljaviti, je vendarle spodbudil izid učbenikov v slovenščini, najznamenitejša je prva slovnica slovenščine s slovenskim metajezikom, Vodnikova Pismenost ali Gramatika za Perve Šole, ki je izšla 1811.¹³ Zahteva po slovenskem učnem jeziku v osnovnem šolstvu je po umiku Francozov l. 1813 ostala v ospredju jezikovnega načrtovanja. Hkrati se je vse bolj uveljavljala tudi misel o potrebnosti pouka slovenščine na višji stopnji. Institucionalna možnost za to v tedanjem šolskem sistemu so bili neobvezni predmeti na liceju, ki so dopolnjevali redni program. Potrebnost poučevanja slovenščine je bila utemeljena predvsem s poklicnimi potrebami tistih, ki so se šolali za duhovniški poklic.¹⁴ L. 1812 je bil za profesorja slovenščine na graškem liceju imenovan Janez Nepomuk Primic, na ljubljanskem liceju pa je l. 1817 začel predavati slovenščino Franc Serafin Metelko. Toda stolici nista imela samo praktičnega namena, učiti bodoče duhovnike jezika, ki ga bodo uporabljali pri stikih s svojimi verniki. Pomenili sta tudi možnost za jezikoslovno dejavnost in kultiviranje slovenščine; v njunem učnem programu, ki je moral biti prilagojen visokošolski stopnji občinstva in zaradi delne neobveznosti predmeta privlačen, je bilo tudi retorično in poetično oblikovanje besedil v slovenščini. Pesniško oblikovanje v slovenskem jeziku je dobilo neposredno pedagoško funkcijo,¹⁵ bilo je pomemben del pridobivanja jezikovne zmožnosti. Ljubljanski profesor Metelko si je za učne potrebe v tem okviru priredil omenjeno Kumerdejevo rokopisno metriko. Sklepna misel rokopisnih priprav, ki je bila najbrž tudi sklepna misel tečaja slovenščine l. 1818/19, ponazarja uporabno vrednost pesništva (Pretnar 1990, prevod v Slodnjak 1955): *»/Pesništvo/ je tudi eno najbolj plemenitih sredstev, s katerimi se enaki jezik kultivira in lika, oziroma je sredstvo, s katerim si jezik popolnoma prisvojimo. Pesništvo napravi jezik povsem nežen in voljan in nas uči uporabljati najlepše rečenice ter daje govoru blagolasje, raznovrstnost in urejenost. /.../ Vsako kulturo duha je treba čislati, pa če se nam zdi še tako malo pomembna. Kar hoče dandanes vzbuditi odmev, mora biti lepo povedano. Takšno razkošje, če ga smem tako imenovati, je pač v današnjih časih postalo potrebno. /.../ Govornik mora postati gospodar svojega jezika in nikar suženj svojega govora. Na razpolago mora imeti tisoč izrazov, besed in rečenic, s katerimi si lahko na prižnici pomaga.«*

Na celovškem liceju je bila prošnja za stolico slovenščine l. 1822 zavržena. V celovškem semenišču je od 1821–25 organiziral prostovoljni tečaj slovenščine bogoslovec Anton Martin Slomšek.¹⁶ Tudi program tega tečaja je presegal ozke praktične potrebe; vključeval in spodbujal je pesniško dejavnost tečajnikov; z utr-

¹³ Podrobneje prim. Kidrič (505–510). Prvenstvo bi v tem oziru deloma lahko pripisali Zagajškovi slovnici Slovenska Grammatika iz leta 1791, vendar sta tam metajezika vzporedno slovenščina in nemščina (Stabej 1973).

¹⁴ Prim. Kidrič (513). Predavanja slovenščine na ljubljanskem liceju so bila za bogoslovce 2. letnika obvezna.

¹⁵ Prim. Koruza (1991: 243): *»Da pa je tudi Primic poeziji odmeril visoko mesto, kaže njegov vsebinski predlog za slovenistično katedro, kjer je ob verske koristi jezikovnega pouka v materinščini postavil estetske: 'Pesništvo je prvi pogoj vse visoke kulture. Dokaz za to so vsi izobraženi narodi.'«*

¹⁶ SBL III, 369.

jevanjem jezikovne zmožnosti bodočih duhovnikov pa je tečaj utrjeval tudi večjo jezikovno samozavest in s tem krepil status slovenskega knjižnega jezika.

2.3 Pesniški jezik kot orodje jezikovne politike: Kranjska čbelica in Prešeren

V slovenskem prostoru se je na začetku 19. stoletja med preroditelji uveljavljalo še neko spoznanje, povezano z načrtovanjem statusa slovenskega jezika. Zavedali so se, da živijo v izraziti diglosijski jezikovni situaciji, ki jo je bilo treba preseči.¹⁷ Za uresničevanje takega načrta je bilo poleg uveljavljanja slovenskega jezika v šolah na voljo še nekaj možnosti, vendar so bile omejene. Politične okoliščine življenja Slovencev v Avstriji so namreč na začetku 19. stoletja skoraj popolnoma onemogočale politični boj za uveljavitev slovenskega jezika v uradni rabi (prim. Zwitter 1962). Po obsegu skromno uradno sporazumevanje v slovenskem jeziku je imelo diglosijski značaj; v slovenščino so bila prevedena le uradna sporočila, neposredno namenjena nešolanim ljudem, ki nemščine niso razumeli, državna uprava pa je bila zainteresirana, da sporočilo razumejo. Tudi obdobje Ilirskih provinc glede slovenščine kot upravnega jezika ni prineslo nič bistveno novega. Toda diglosija slovenski dialekt (pogovorni jezik)/nemški kulturni jezik je zaznamovala tudi druge sporazumevalne položaje, kjer spremembe niso bile nemogoče, npr. dopisovanje.

Za uveljavljanje javnega statusa slovenskega jezika se je poleg omenjenih področij – kodifikacijske dejavnosti, šolske, vzgojne in cerkvene rabe ter ustreznih knjižnih objav – v prvih dveh desetletjih 19. stoletja načelno ponujala še ena možnost. Avstrijski državni režim sicer zgodnjim nacionalnim gibanjem ni dopuščal nikakršne politične dejavnosti, nekoliko bolj strpen pa je bil do njihovega kulturnega programa, saj jim je hotel pripisati samo kulturni značaj in jih tako politično nevtralizirati (Zwitter 1962: 58). Tudi omenjena področja uveljavljanja slovenskega jezika so sodila v tako pojmovano kulturo; kot nadaljevanje razsvetljenske miselnosti, katere glavna naloga je bila poučevanje ljudstva, so bila v glavnem apolitična. Toda pogledi na kulturo, na družbo in posledično na jezik so se začenjali med Slovenci vse močnejše razslojevati. Posamezniki so se začenjali zavedati, da tedanji kulturni program in praksa ne odpravljata diglosije, ampak kvečjemu dvigujeta prag za rabo nemščine. Res je nastajala temeljitejša kodifikacija, ki je utrjevala normo slovenskega knjižnega jezika, nastajal je vse večji besedilni korpus v slovenščini, toda z izrazito omejeno funkcionalnostjo. Mlado meščansko in celo laično izobraženstvo, v katerem se je vzbujala narodna zavest, je bilo s svojimi recepcijskimi potrebami in morebitnimi produkcijskimi zmožnostmi iz tedanjega kulturnega programa izpuščeno. Poleg tega je funkcionalno omejeni besedilni korpus v sebi nosil še neko nevarnost: ker je bil namenjen ljudstvu, se je jezikovno približeval naslovniku, torej njegovemu narečju, in se hkrati oddaljeval od enotnega, povezovalnega knjižnega jezika, ki se je po nesprejetih intervencijah

¹⁷ B. Pogorelec (1981: 114): »Slovenskim izobražencem je /v prvi pol. 19. stol./ postalo jasno, da je treba odpraviti diglosijo slovenski dialekt (pogovorni jezik)/nemški kulturni jezik, ki je izviral iz šolanja in povzročala tudi asimilacijo.«

Marka Pohlina v 18. stoletju na začetku 19. stoletja z novim prevodom Svetega pisma vendarle spet začel utrjevati.¹⁸ Zato se je ponujal nov načrt: v okviru državno tolerirane kulturne dejavnosti poskrbeti za nastajanje slovenskega besedilnega korpusa, naslovljenega na meščanske izobražence, s tem pa posredno poskrbeti tudi za jezikovno in narodno sredotežnost.¹⁹ Tak načrt je nujno vključeval ustrezno publikacijsko dejavnost. Prvič se je zamisel razločno oblikovala 1824 s snovanjem znanstvenega časopisa *Slavinja*. Toda cenzura je prošnjo treh svetnih duhovnikov, Janeza Ciglerja, Frančiška Ksaverja Andriollija in Ignaca Holzapfla zavrnila (Slodnjak 1968: 89).

Drugi resnejši poskus je bil uspešnejši: spomladi 1830 je v Ljubljani izšel prvi zvezek *Kranjske čbelice*. Publikacija je imela podobnega ciljnega naslovnika kot *Slavinja* in torej tudi podoben namen.²⁰ Toda cilj se je odločila doseči z drugim besedilnim korpusom, s pesništvom. Vzrokov za tako izbiro je bilo več. Pesništvo v nenemškem jeziku je bilo državi vsaj na prvi pogled manj nevarno kot zgodovinski, zemljepisni, prirodoslovni, gospodarski in drugi strokovni članki, ki jih je obsegal načrt za *Slavinjo*.²¹ Pesništvo je torej bolj ustrezalo režimskemu pojmovanju samo kulturnega prebujanja narodov, zato je bila cenzura pri njem popustljivejša.²² Drugi vzrok za primernost pesniške publikacije je bil ta, da je v prvih treh desetletjih 19. stoletja v slovenskih deželah že nastajalo precej pesniških besedil v slovenščini, ki

¹⁸ Značilni besedilni korpus z lokalnim značajem je npr. uresničeni knjižni program štajerskega duhovnika Petra Dajnka, ki je v štajerski knjižni slovenščini od 1816 do 1821 izdal 6 knjig, od 1824 do 1834 pa skoraj dvajset v več izdajah. Enotnost knjižnega jezika je bil pomemben argument za uveljavljanje statusa slovenskega jezika (SBL III: 369); nasprotna (nemška) stran je namreč trdila, da slovenski jezik zaradi neenotnosti in razčlenjenosti ne more konkurirati nemščini.

¹⁹ Prim. Pogorelec (1984: 71): »Čeprav je mogoče, da se jezik za formalne položaje razvije tudi kljub tako imenovani funkcionalni dvojezičnosti, zaradi katere podrejeni jezik podlega dominantnemu, kakor se je to dogajalo s slovenščino, je to zadeva zavesti in hotenja določenih ne prav številnih skupin, ki so slovenščino zavestno formirale za javno življenje in vse njegove funkcije. (Sled te sociolingvistične dileme je tako spor med Kopitarjem in Prešernom in ne zgolj akademsko vprašanje o pomenski in slogovni ravni formalne slovenščine svojega časa.)«

²⁰ Prim. Čopovo pismo, ki ga je 16. 5. 1830 poslal s svežim izvodom prvega zvezka *Čbelice* Kopitarju na Dunaj: »Tukaj je njen izid zbudil večje zanimanje, kakor smo lahko pričakovali, zlasti med ljudmi, za katere je bila predvsem zasnovana, namreč med omikanci – saj kmetom, za katere jih že tako mnogo piše, ni bila namenjena« (Slodnjak-Kos 1986: 172).

²¹ Prim. sklepne besede v Čopovem dodatku k Čelakovskega kritiki *Kranjske čbelice*: »Svoje poročilo končujemo z željo, naj bi Čbelica še naprej ostala zbirališče mladih talentov in po prej nakazani poti pomagala k nadaljnjemu izoblikovanju našega jezika. Poezija je za to še najbolj primerna in sicer najmanj odvisna od zunanjih okoliščin. Čeprav si je namreč zaradi razmer komaj mogoče misliti gojitev pravih znanosti v našem jeziku, pa nobena reč ne brani našim pesnikom, da ne bi slavno tekmovali s pesniki drugih Slovanov« (Kopitar/Čop 1973: 181).

²² Tudi *Kranjska čbelica* je imela resne težave s cenzuro, toda urednik Miha Kastelic jih je predvsem s pomočjo Matije Čopa pri prvih štirih zvezkih uspešno premagoval (Slodnjak 1969). Cenzura pa ob *Čbelici* ni imela neposrednih političnih zadržkov, temveč moral(istič)ne očitke; za grožnjo prepovedi niso stali državni, temveč kulturnopolitični lokalni interesi. To dokazuje tudi poznejša zgodovina slovenskega pesništva v 19. stoletju: vsako opaznejše pesniško dejanje z ljubezensko tematiko je naletelo na težave. Ko je bila stroga uradna cenzura odpravljena, so jo nadomestile različne oblike javnega pritiska, vse do absurdnega Jegličevega odkupa in najbrž požiga celotne naklade Cankarjeve *Erotike* 1899.

pa so večinoma ostajala v rokopisih, predvsem zato, ker ni bilo možnosti za objavo. Med avtorji so bili starejši, npr. Korošec Urban Jarnik in Štajerec Štefan Modrinjak, in mlajši, katerih pesniška besedila so sicer nastajala v šolskem licejskem okviru pouka slovenščine, vendar so presegala svoj etapni namen – kot vmesna postaja pri pridobivanju poklicne jezikovne zmožnosti – in se avtonomizirala v prava literarna besedila (Slodnjak 1968: 89). Konkretni načrt za izdajanje pesniškega almanaha sicer ni imel v razvidu vsega rokopisnega gradiva vseh avtorjev, toda posredna zavest o bogatem gradivu je krepila uredniško samozavest. Tretji vzrok je bila tradicija pesniških publikacij, sicer po obsegu šibka, vendar uporabna kot precedens. Urednik Miha Kastelic se je v prvi pesmi prvega zvezka Čbelice, Prijatlam krajnsline, neposredno navezal na izročilo, in sicer na Pisanice, ki so bile v javnosti iz omenjenih vzrokov že skoraj pozabljene, in na Vodnika, ki mu ga ni bilo treba omeniti z imenom, saj je edini že veljal za klasika.

Jezikovnonačrtovalno nalogo Čbelice potrjuje že Kastelčeva prošnja ljubljanskemu guberniju za dovoljenje in odobritev natisa prvega zvezka. V njej pravi, da bo novi almanah »nova mogočna spodbuda vsem prijateljem kranjskega pesništva (kranjske Muze), da poskušajo v plemeniti in dobri tekmi izobraževati materin jezik in blagodejno delovati s širjenjem misli na izobrazbo srca« (Slodnjak 1969: 9). Utemeljitev v prošnji je bila gotovo taktično prilagojena naslovniku in je zato zamolčala, kakšne namene ima 'izobraževanje maternega jezika', torej jezikovnopolično plat načrta. Jezikovnonačrtovalno razsežnost pesništva v Čbelici potrjuje tudi Prešernova izjava v pismu Vrazu, 5. julija 1837, tri leta po izidu zadnjega, četrtega zvezka: »Čbelica po mojem ne bo nikoli več izletela. Tendenca naših carmina in druge literarne dejavnosti je samo ta, da bi kultivirali naš materni jezik« (prevod v Slodnjak 1960: 223).

Kultiviranje maternega jezika je gotovo tudi metafora za kultiviranje nacionalne misli oziroma bivanja, vendar besedne zveze ne gre pojmovati samo metaforično.²³ Polna funkcionalna razslojenost jezika, ki utrjuje njegovo potencialno statusno moč, se lahko namreč razvije samo v ustrezno raznolikem besedilnem korpusu. Ker se ta zaradi zelo omejenih priložnosti javne ali celo uradne rabe jezika tedaj ni mogel razvijati, je bilo mogoče začarani krog – razen tedaj utopične možnosti neposredne politične dejavnosti – razplesti samo v tistem korpusu, ki ni bil neposredno povezan z zunanjimi priložnostmi za rabo jezika, ampak je lahko te priložnosti v svojem besedilnem svetu ustvaril, torej v literaturi. Raznolikost teh virtualnih govornih položajev, ki se na globalni ravni kažejo kot različne literarne zvrsti in vrste, naj bi torej nadomeščala prave govorne položaje, hkrati pa pripravljala jezik za čas, ko bo mogoče status jezika načrtovati s političnimi dejanji.²⁴ Vendar so bili Čbelica in druga pesniška dejanja v tridesetih letih 19. stoletja s tega stališča manj uspešni;

²³ Prim. Paternu (1976: 99 i. n.).

²⁴ Prim. Paternu (1976: 34): »Končno je tu še najbolj preprosto in temeljno dejstvo Prešernove politične zavesti. Dodobra se je zavedal, da je pripadnik, in sicer viden, odgovoren pripadnik malega, zatrtga naroda, ki šele nastaja. Bolj točno, ki se v razmerah Metternichovega absolutizma lahko konstituirajo samo na področju jezikovne kulture, v poeziji.«

pesniški jezik je namreč zaznamovan s svojo znakovno posebnostjo, in čeprav je bilo zlasti Prešernovo pesništvo zvrstno in jezikovno zelo raznoliko, vendarle ni moglo neposredno opravljati vloge nevtralnega korpusa, zgleda ali zaloge jezikovnih rab, splošno uporabnih tudi zunaj pesništva. Poskusi take uporabe korpusa so sicer znani: Anton Murko je l. 1832 v svoji slovnici²⁵ v dodatku med vajami za prevajanje v nemščino natisnil tudi dve Prešernovi pesmi, Slovo od mladosti in Povodnjega moža, toda najbrž je šlo bolj za propagandno dejanje z drugačnim namenom kot pa za uresničljivo prevajalsko nalogo.²⁶ Za omenjeno jezikovno načrtovanje bi bila veliko bolj uporabna literatura v prozi, česar sta se najbrž vsaj Prešeren in Kastelic zavedala, saj je načrt Čbelice obsegal v bolj oddaljeni fazi tudi prozo (Slodnjak 1969), Prešeren pa je prozna dela načrtoval,²⁷ toda načrti so ostali neuresničeni.

Posvetno, literarno pesništvo v tridesetih letih, zlasti Prešernovo, je imelo torej v sodobnem slovenskem jezikovnem načrtovanju značaj sinekdohe: bilo je pars pro toto za tisti korpus in govorne položaje, ki so se v polni meri lahko začeli razvijati šele po političnih spremembah l. 1848 v habsburški monarhiji. Le navidez je paradoksalno, da je v tej svoji vlogi sorodno petdeset let starejši pisaniški pesniški dejavnosti: krepilo je predvsem načelni enakovredni status slovenščine z drugimi jeziki in pri izbranih naslovnikih zato omogočalo zametke jezikovne lojalnosti. Toda med obema pesniškima korpusoma je bistvena razlika, in sicer v pojmovanju književnosti in v kvaliteti besedil.²⁸ V okviru Kranjske čbelice je sodelovanje med izjemnim ustvarjalcem Prešernom in literarnoteoretično in zgodovinsko široko razgledanim Čopom obrodilo pesniška besedila, primerljiva s sodobno in klasično evropsko produkcijo visoke književnosti, s katero so imela tudi skupno formo. Njihova avtonomna literarna vrednost, ki je bila ena od uresničenih programskih postavk (Paternu 1976: 90), je relativizirala njihovo vlogo neposrednega kultiviranja deželnega jezika, torej drugo programsko točko. V slovenščini je nastal kvalitetni umetnostni besedilni korpus, primeren za nekoliko kasnejše literarnokanonizacijske procese kot del vzpostavljanja sodobne kulturne identitete naroda (Juvan 1994: 304). Tako pesništvo je – tudi z mednarodnim priznanjem – krepilo status slovenskega jezika, na samo jezikovno zmožnost sodobnih naslovnikov pa je neposredno vplivalo manj, kot je predvideval načrt. Prešernov opus je – kratkoročno – v manjši meri kultiviral slovenski jezik v celoti; veliko bolj je kultivi-

²⁵ Anton Murko, *Teoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre*, Grätz 1832.

²⁶ Obe besedili sta bili objavljeni v prvem zvezku Kranjske čbelice.

²⁷ Pismo F. L. Čelakovskemu, PZD II, 181.

²⁸ Zanimiva prisposoba oblikovne moči treh pesniških podjetij, pisaniškega, Zoisovega in Prešernovega, je njihovo razmerje do znamenitega predromantičnega besedila, Bürgerjeve balade Lenora. Dev se ni lotil prevajanja besedila, ampak je medbesedilno upesnil svoje bralno doživetje v pesmi Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore, objavljeni v tretjem zvezku Pisanic 1781; grenko končno spoznanje, da ga je ob Lenori sram svojega petja, gre prej na račun avtorjeve samokritike kot na račun nerazvitosti slovenskega jezika. Zois (prim. zgoraj) se je desetletje pozneje lotil prevajanja, toda bil nezadovoljen in slab rezultat pripisal 'revščini jezika'; Prešeren, seznanjen z Zoisovim komentarjem, je balado že pred letom 1825 uspešno prevedel in tako slovenski pesniški jezik rešil Lenorinega kompleksa (Paternu 1976: 72).

ral slovenski pesniški jezik, postavil njegove standarde, storil v njem tisto, čemur bi v drugih jezikovnih (in besedilnih) zvrsteh rekli kodifikacija.²⁹ Toda v umetnostnem jeziku je pojem kodifikacije skoraj neraben, saj gre za bolj zapletena razmerja med tvorbo besedil in rabo jezika: umetnostna zahteva po jezikovni in besedilotvorni izvirnosti, ki jo je dosledno uveljavila evropska romantika, onemogoča pesnjenje po neposrednih vzorcih, oziroma tako pesnjenje označuje za nekvalitetno.³⁰ Zato vitalnost³¹ pesniškega jezika ni zagotovljena z njegovo neposredno uporabo v besedilih, ampak z nenehnim nastajanjem drugačnega pesniškega jezika, ki je do prejšnje stopnje v konstruktivni opoziciji. Ob doslednem izpolnjevanju vseh teh zahtev pesniški jezik ne more biti več del splošne aktivne tvorne jezikovne zmožnosti izobražencev, ampak stvar redkih genialnih posameznikov. Pogojna umetnostna kodifikacijska vrednost Prešernovega korpusa se je začela zaradi posebnih družbenih in zgodovinskih okoliščin pri Slovencih uveljavljati šele pozneje.

Po četrtem zvezku Čbelice l. 1834 je v slovenskem meščanskem kulturnem življenju nastopilo publikacijsko zatišje. Čbelica sicer ni popolnoma zamrla, k uredniku Kastelicu so se še stekali prispevki, toda izid petega zvezka se je za nedoločen čas zavlekel. Zatišje je bilo sicer občasno prekinjeno, tudi z najkvalitetnejšimi besedili, toda objavljena so bila kot del ali priloga nemškega ljubljanskega časopisja: l. 1834 je izšel Prešernov Sonetni venec v prilogi tednika Illyrisches Blatt, podobno tudi drugi posamezni Prešernovi soneti; izjema je samostojna knjižna izdaja Prešernovega Krsta pri Savici l. 1836. Objavljanje v nemškem časopisju je pomenilo stagnacijo oziroma korak nazaj, čeprav so bila objavljena besedila nadaljevanje načrta za kultiviranje slovenskega jezika. Take objave so bile v navadi že pred Čbelico; diglosijo so sicer presegale, vendar so utrjevale videz posebne dvojezičnosti osrednjega kulturnega prizorišča, kjer sicer korpus v slovenščini ni bil več kvalitativno manjvreden, kvantitativno pa je ostajal obroben.³²

²⁹ Vprašanje o deležu Prešernovega korpusa pri kultiviranju oziroma slovničnem in stilnem normiranju slovenskega knjižnega jezika je zapleteno in ostaja pretežno odprto. Predstavljena teza je samo domneva, ni pa utemeljena s konkretnim jezikovnim gradivom; odgovore lahko ponudi le posebna raziskava. Na hierarhično nižjih opisnih jezikovnih ravneh je Prešernovo 'kultiviranje' možno in verjetno; najbrž ima delež tudi pri oblikovanju stilne vrednosti leksike in pomenske družljivosti. Stavčna, zlasti pa besedilna skladnja te splošne normativne moči zaradi slogovne in zvrstne specifičnosti najbrž ne moreta imeti. Pogled na tedanji Prešernov vpliv na knjižni jezik je nekoliko zabrisan tudi zaradi poznejših sredotežnih posegov v zgodovini slovenskega knjižnega jezika, npr. t. i. novih oblik, ki so Prešernu jezikovno pripisovale nekknjižnost, prim. kasneje.

³⁰ Tu ne gre za verzne, kitične in pesemske vzorce, ampak za konkretne jezikovne uresničitve. Pesništvo sicer izkorišča besedilne in jezikovne vzorce, vendar ne več v smislu normativne instance, temveč prilagojeno ustvarjalčevim potrebam; v takem primeru gre za t. i. historizem (prim. Sajovic 1992/3: 15).

³¹ O vitalnosti jezikovnega koda prim. Fishman (1978: 41).

³² Da se načrt avtonomizacije in kvalitetnega dviga književnosti ni zmeraj neposredno ujema z jezikovnokulturnim oziroma jezikovnopoličnim ciljem tega načrta, kaže nenazadnje tudi Prešernovo pesnjenje v nemščini. Zanj je mogoče domnevati več med seboj prepletenih vzrokov. Verjetna je domneva, da je z nekaterimi nemškimi besedili poskušal doseči večji krog bralcev, torej tudi tiste iz samo nemško govorečega kranjskega izobraženstva, ki je bilo v večini. Pri tem ni šlo samo za širši trg – s kvalitetnimi nemškimi besedili se je posredno krepila tudi veljava slovenskega korpusa istega avtorja. Bolj vprašljiva je teza, da je Prešeren nekatere teme ubesedoval v nemščini, ker slovenščina

2.4 Polifunkcionalnost pesniškega jezika in povečevanje besedilnega korpusa

2.4.1 Sredotežnost in sredobežnost v jezikovnem načrtovanju

Za izpolnjevanje jezikovnopolitičnega načrta je bilo torej nujno obnoviti redno izdajateljsko dejavnost v slovenskem jeziku, obenem pa tudi prilagoditi oblikovanje besedilnega korpusa. Kulturnopolitični boj med dvema konceptoma jezikovnega načrtovanja, ki je v abecedni vojni l. 1833 navidez jasno dal zmagovalca in poraženca, je hkrati naznanjal tudi potrebnost kompromisnega delovanja. Po eni strani se je potrdilo mnenje, da samo kodifikacijska dejanja in funkcionalno omejeni besedilni korpus za nemeščanskega naslovnika ne zadoščajo za kultiviranje, rast in sredotežnost knjižnojezikovnih procesov, po drugi strani pa je postalo jasno, da kvalitetni pesniški korpus kljub svoji potencialni statusni učinkovitosti ne more sam v celoti in neposredno opravljati naloge kultiviranja slovenskega jezika. Razvoja slovenskega jezika in pojmovanja enotnosti slovenskega naroda ni več preprečevala samo slovensko-nemška diglosija oziroma dvojezičnost; v drugi polovici 30-ih let se je zlasti na slovenskem vzhodu začela uveljavljati ideja ilirizma, ki je opuščala idejo slovenske sredotežnosti in jo nadomeščala z različnimi stopnjami slovanske. To je bila misel, ki je politično rešitev za obstoj in razvoj Slovencev iskala z argumentom slovanske množičnosti, toda načrt naj bi se uresničeval z novo diglosijsko situacijo, in sicer slovensko-slovansko. Prvi odločni slovenski zagovornik ilirizma, Stanko Vraz, je začel načrt uresničevati z enakim korpusom kot Čbelica, s pesništvom. Toda zaradi že omenjenih lastnosti korpusa, ki se jim je pridružila še geografska obrobnost, ni Vrazova smer v slovenskih deželah učinkovala niti kot pomožna uresničljiva možnost, temveč se je priključila sredotežnim jezikovnim silnicam na Hrvaškem.

Obe jezikovnonačrtovalni smeri slovenskega osredja sta se zavedali nevarnosti ilirizma, bodisi zaradi neposredne bojazni pred njegovo politično vsebino bodisi zaradi spoznanja, da je romantično neuresničljiv, v nasprotju z naravnim razvojem jezika in zato kontraproduktiven. Slovensko osredje je moralo v takih okoliščinah okrepiti sredotežno jezikovno načrtovanje, in sicer z razširjenim korpusom, ki bi bil učinkovitejši od samega pesništva. Ponovno so oživel načrti za periodiko v slovenščini (Grafenauer 1974: 310); Andrej Smole je l. 1840 v Ljubljani najbrž s Prešernovim sodelovanjem snoval politični časopis Ilirske novice s tedensko literarno prilogo Ilirski Merkur (SBL III: 386; Slodnjak 1968: 130), toda zaradi nespremenjenih političnih okoliščin izdaja časopisa ni bila dovoljena.

zanje še ni bila zrela. Slodnjak (1968: 119) npr. domneva, da je Prešeren žalostinko Dem Andenken des Matthias Čop v nemščini »zložil najbrž zato, da bi ljubljanskemu nemštvu in nemškutarstvu ter širokemu kulturnemu svetu izpričal pokojnikovo veliko slovstveno omiko, pokazal njegovo težko življenje in opozoril na njegov svetovni nazor. Zlasti za poslednje bi takrat težko našel v domačem jeziku ustrezne izraze in podobe.« Taka teza Prešernovo pesniško jezikovno kompetenco iz območja dvojezičnosti vrača v diglosijo, in sicer v obdobju Prešernove zrele ustvarjalnosti, zato je manj verjetna.

2.4.2 Kmetijske in rokodelske novice

Uspešnejši je bil načrt z drugačnim zaledjem in drugačnim programom. Julija 1843 je v Ljubljani izšla prva številka Kmetijskih in rokodelskih novic. Izdajala jih je Kmetijska družba, urejal pa njen tajnik dr. Janez Bleiweis. Program časopisa je na prvi pogled samo neposredno nadaljeval najosnovnejše prerodno prizadevanje: razsvetljevanje ljudstva, brez misli na kulturno ali celo politično poslanstvo; le tako si je lahko uredništvo izborilo dovoljenje za izhajanje. Deklarativni program je bil objavljen v Oznanihu na prvi strani prve številke: »Učenosti, umetnosti in znajdenja so se v kratkih letah tako razširile, de kdorkoli z njimi naprej ne hiti, ne posnema, kar so drugi koristniga znajdli, ampak se trdovratno stariga derži, gre rakovo pot, vsaki dan mejn zna, se v zdanjim obrazenji sveta ne znajde, v sredi svojih rojakov, znancov in prijatlov si neznan ptuj deželec zdi, in si nikakor ne mora pomagati. Zlasti krajnskim kmetam ino rokodelcam, kteri se ptujih jezikov niso učili, se tako godi. Kar vidijo, slišijo ali berejo, znajo posnemati, tode malo, kir li po redkim zvu-naj dežele grejo, kir ptujih jezikov ne razumijo, in v krajnskim jeziku zvu-naj molitvic nič pisaniga ni. /.../ Iz tega zapopadka je lahko spoznati namen, namreč poduk in napeljevanje kmetovavcov in obertnikov ali rokodelcov si svoj stan kolikor je mogoče zboljšati; ne pa dobičke z njimi iskati, pa tudi ne samo krajnšine učiti, ali krajnski jezik čistiti.« Program je torej deklarativno prezrl vso tradicijo; najprej pesniški korpus, ki po Vodnikovih Pesmih za pokušino in štirih letnikih Kranjske čbelice vendarle ni bil lahko spregledljiv; spregledal je tudi druga besedila, šolska in poučna, poljudnostrokovna, ki se mu jih najbrž ni zdelo vredno omenjati zaradi zastarelosti. Program se je naravnost odrekel tudi tisti razsežnosti, ki sta si jo vsaka po svoje kot cilj jasno zastavili obe jezikovnonačrtovalni smeri: učenju in čiščenju jezika. Navidez program Novic ni hotel odpravljati diglosije, temveč jo je samo izk-oriščal – časopis naj bi bil namenjen tistim, ki niso znali oziroma se niso mogli naučili nemščine, torej tistim, ki so se šolali premalo časa, da bi nanje utrakvizem uspešno deloval.

2.4.2.1 Razlika med programskim in dejanskim naslovnikom Novic

Toda če so oznanilo v prvi številki in najbrž tudi ustrezne prošnje za izdajo, nas-lovljene na oblasti, vsebovale de iure program, so Novice de facto delovale bistveno drugače, celo v popolnem nasprotju s programom; gotovo je bil to deloma že njihov osnovni namen. To dokazuje vrsta dejstev; najprej razmerje med programskim ciljnim naslovnikom in dejanskimi naročniki. Grafenauer (1974: 314) med prvimi tisočimi naročniki navaja 569 duhovnikov, 24 graščakov, 15 graščinskih oskrbnikov, 85 obrtnikov, 7 tovarnarjev, 39 deželnih in državnih uradnikov, 58 izo-bražencev in študentov, 25 učiteljev in cerkovnikov in 111 kmetov. 'Kmetovavcov in obertnikov ali rokodelcov' je bila torej le dobra petina, štiri petine pa je bilo bolj ali manj izobraženih naročnikov, ki najbrž niso imeli težav z razumevanjem nemščine, vendar se jim je zdel časopis v slovenščini dobrodošel in na tak ali drugačen način koristen.³³ Tako sestavo naročnikov je bilo treba upoštevati tudi pri

³³ Urednik Bleiweis se je s tem, da je za ciljno publiko izbral kmete in rokodelce, izognil očitkom, s katerimi je režim zavračal prejšnje poskuse časopisne dejavnosti v slovenščini, ki so naslovnika iskali

uredniškem delu, ne glede na dejansko prevladujočo poučno vsebino, ki je bila do 1848 najdosledneje uresničevana programska točka. Prvič po renesansi je v slovenščini nastajal razmeroma obsežen besedilni korpus s širšim krogom naslovnikov, ne več kategorično ločenim na preprosto ljudstvo oziroma kmeta in na izobraženca. Zato so Novice skoraj idealno opravljale jezikovno načrtovanje, čeprav so se mu v programu neposredno odrekle. Z branjem Novic so se naročniki dejansko učili slovenskega jezika; zaradi periodičnosti so potrebovale veliko besedil in torej spodbujale njihovo produkcijo, s tem pa dotlej najbolj množično krepile aktivno jezikovno zmožnost v slovenščini.³⁴ Vzpostavljal se je uzus v slovenskem knjižnem jeziku, kar je posredno pomenilo možnost tudi za nove, drugačne kodifikacijske postopke. Besedilni korpus in posledično jezik sta se začela postopno zvrstno razslojevati v širšem spektru, ne več izrazito in apriorno dvopolno glede na naslovnika, kot je bilo to v navadi prej. Hkrati so bile Novice tudi jezikovno sredotežne, saj so imele naročnike v vseh slovenskih deželah. Drugi letnik je sklenila Zahvala in prošnja urednika, kjer je Bleiweis poudaril pravo dvojno razsežnost svojega časopisa: »/.../ Brez da bi se bahali, zamoremo reči, de so 'Novice' v bližnjih in daljnih krajih med prostimi kmeti in velikimi gospodi prav veliko in prav gorkih prijatlov našle. Clo vsim dopasti, pa bi hudo bilo – pravi neki nemški pregovor – zato nas ne žali, če morebiti nekterim po volji niso. Dve velikopomenljive namenbe je c. k. kmetijska družba z Novicami gotovo že dosegla: veliko koristnih podukov je namreč razglasila – in pri Slovencih ljubezen do materniga jezika močno zbudila in vnovič oživila. /.../ in z veseljem z neumerjočim Vodnikom zapoje: Veselo se kaže / Nov' letašni dan, / Mi serce ne laže / Ne létas ne lan'.«

Zamolčevanje tradicije slovenskih besedil v uvodnem oznanilu – »in v krajnskem jeziku zvnaj molitvic nič pisaniga ni« – je bilo najbrž prav tako taktično. Ko so se Novice med naročniki utrdile, so namreč kmalu začela občasno ponatiskovati starejša slovenska besedila, tudi iz Kranjske čbelice, l. 1844 pa npr. v sedmih nadaljevanjih Prešernov Krst pri Savici.

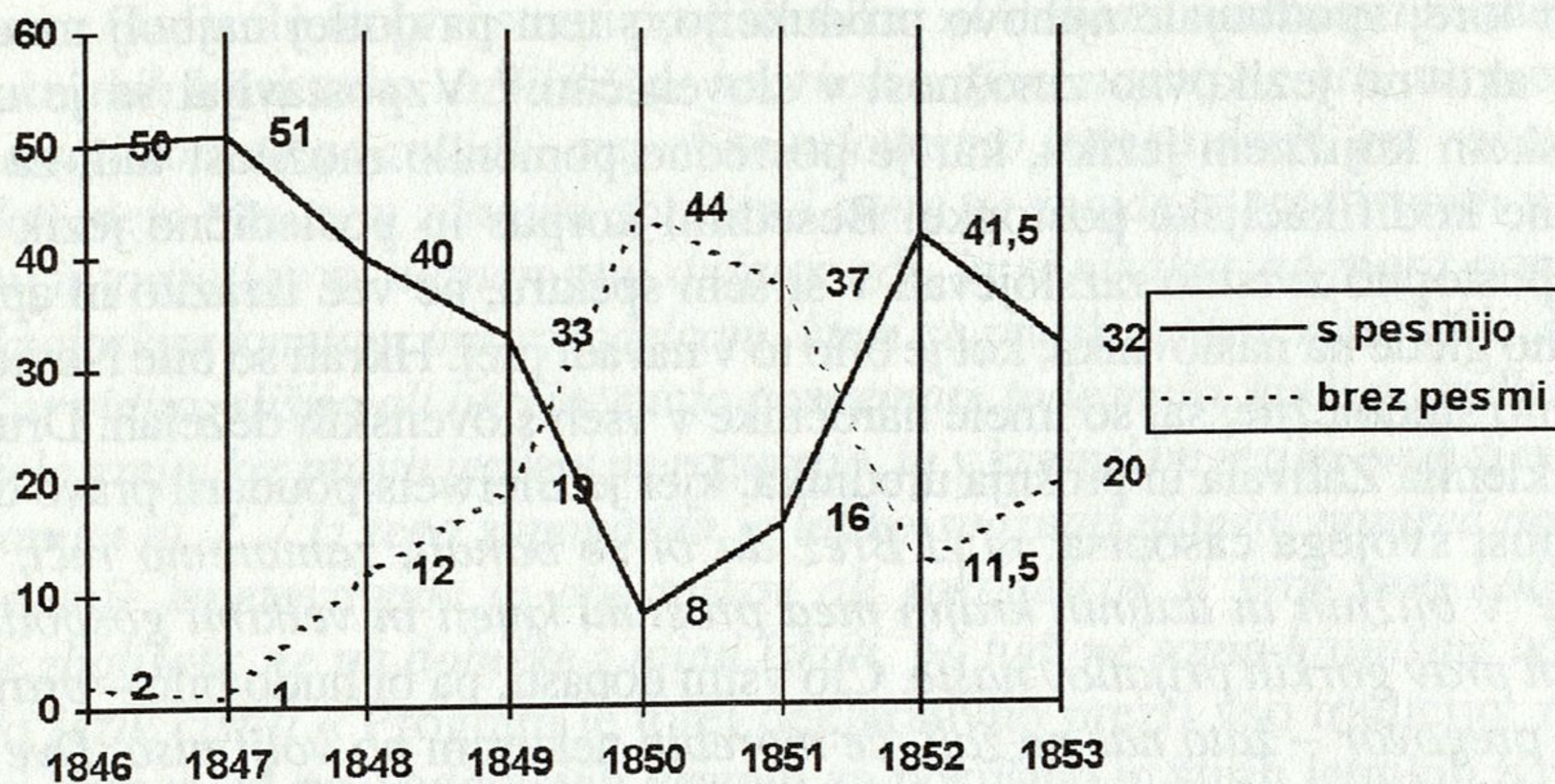
2.4.2.2 Pesniški jezik v Novicah

Za našo temo je najpomembnejše vprašanje, kakšno mesto in vlogo je v Novicah imel pesniški jezik. V njihovem programu seveda o njem ni bilo sledu in v prvi številki res ni bilo nobenega pesniškega besedila. Toda že druga številka je na prvem

med izobraženci, npr. že omenjeno Slavinjo (Grafenauer 1974: 310), češ, zakaj časopis v slovenskem jeziku, če so že v nemščini; nemščino znajo vsi izobraženci, slovenščine pa ne. Tudi odbor Kmetijske družbe je l. 1835 interni predlog za izdajanje kmetijskega tednika v slovenščini zavrnil s podobnim argumentom: mali kmetje v glavnem ne znajo brati, kdor pa kmetuje na veliko, se lahko izobražuje iz tujih del (Grafenauer 1974: 311). Bleiweis se je tako izognil začetnim čerem; ko so Novice začele izhajati in dobile dovolj naročnikov, je postal omenjeni očitek neraben in bil z dejstvi tudi neposredno zavrnjen.

³⁴ Glede tega je najbolj nazoren primer urednika Bleiweisa, ki se na začetku izhajanja Novic ni počutil dovolj izurjenega v slovenskem pisanju, da bi lahko pisal članke in urejal časopis brez izdatne jezikovne pomoči (Grafenauer 1974: 312); ne drži pa, da slovenščine skoraj ni znal, saj je bil l. 1841 priporočen za profesorja na liceju v Ljubljani prav zaradi znanja »kranjskega jezika« (Grdina 1996: 96).

mestu prinašala pesem Kako se pride iz valjšnic na slamo, prevod iz nemščine, pod katero se je podpisal Franc Malavašič. V prvem letniku je bilo po kazalu sodeč objavljenih 12 pesmi, v drugem ob Prešernovem Krstu pri Savici še 33 drugih pesmi, med njimi v prilogi 36. številke znamenita Slovenija cesarju Ferdinandu I. Jovana Vesela Koseskega. V tretjem letniku so pesmi dobile praviloma stalno mesto na začetku vsake številke in ga obdržale do l. 1848.

Slika 1: Razmerje med številkami Novic s pesmijo na naslovnici in brez, po letnikih od 1846–1853.³⁵

Pregled pesniških besedil v prvih petih letnikih Novic razkriva posebno uredniško politiko, ki je imela zaradi ekskluzivnosti in pozneje osrednjosti časopisa tudi odločilno vlogo pri oblikovanju statusa pesniškega jezika. To, da so pesmi kmalu po začetku izhajanja dobile praviloma častno mesto prvega besedila vsake številke, je pravzaprav dokaz, da je Bleiweis v svojem časopisu načeloma privzel tradicionalno visoko statusno vrednost pesniškega jezika. Njegov literarni okus je bil sicer bistveno manj izbrušen od literarnih nosilcev tridesetih let, Prešerna in Čopa, hkrati pa je tedenska periodičnost publikacije zahtevala drugačna uredniška načela pri izbiri besedil; tudi če bi bil Bleiweis večji literarni sladokusec, na začetku izhajanja Novic ne bi mogel sproti dobivati zadostnega števila kvalitetnih pesniških besedil. Nič čudnega torej ni, da se je tudi pri tem delu uredništva ravnal po svojih siceršnjih pragmatičnih načelih, ki so v okviru trdnega skupnega namena Novic dopuščala različnost mnenj in pisav. Res je, da pri snovanju Novic Bleiweis k sodelovanju ni neposredno povabil Prešerna,³⁶ kar pa je po več plateh popolnoma razumljivo: Novice so nastajale v popolnoma drugačnem krogu ljudi, Bleiweis in Prešeren se tedaj nista poznala, poleg tega pa Prešernovo ime pri pridobivanju dovoljenj za izdajo nikakor ne bi bilo priporočilo, prej nasprotno. Prešernovega sodelovanja pa

³⁵ Leta 1852 so Novice začele izhajati dvakrat tedensko, zato so v diagramu podatki iz letnikov 1852 in 1853 zaradi nazorne primerljivosti deljeni z 2. Pravi podatek številke s pesmimi in brez je za l. 1852 torej 83 : 21 in za l. 1853 64 : 40.

³⁶ Prešernovo pismo Vrazu, 29. 7. 1843 (PZD II: 204).

se Bleiweis ni branil, kar dokazuje že omenjeni ponatis Krsta pri Savici l. 1844 in objava drugih Prešernovih besedil.³⁷

Tradicionalna visoka statusna vrednost pesniških besedil je bila sicer privzeta, toda prilagojena splošni sinkretični naravi Novic. Za omiko jezika je bilo primerno vse, kar je vsaj približno dajalo videz jezikovne odličnosti in kar ni bilo v neposrednem vsebinskem nasprotju z upravičeno previdno uredniško politiko. Zaradi raznolikosti naslovnikov je bilo treba streči mnogim okusom, kar je Bleiweis reševal tako, da je Novice odpiral najrazličnejšim pesniškim žanrom, besedilom pa marsikdaj dodajal metajezikovne in metaliterarne opombe. Tako je v slovenskem prostoru začel kontinuirano izhajati raznolik korpus pesniških besedil, ki mu sicer literarna zgodovina večinoma ne pripisuje nobene literarne vrednosti, gotovo pa ima pomembno vlogo pri razvoju statusa slovenskega knjižnega jezika, deloma pa tudi pesniškega jezika in literature nasploh. Čeprav ima več dimenzij, razkriva navidez paradoksalno dvojnost.

2.4.2.2.1 Pesniški jezik kot del izobraženčeve dejavne jezikovne zmožnosti

Pesništvo v okviru Novic ni imelo ekskluzivne jezikovnonačrtovalne vloge, ampak je bilo samo eno od besedilnih področij; prvo med enakimi je bilo le zaradi tradicije. Bleiweis je bil sprva vesel vsakega dopisnika in si celo želel prispevkov ljudi vseh stanov iz vseh slovenskih dežel;³⁸ to je veljalo tudi za avtorje, prevajalce in prirejevalce pesniških besedil. S stališča avtonomnega vrednotenja literature taka ohlapna uredniška merila ne pomenijo nič dobrega, s stališča načrtovanja jezikovnega statusa pa so bila vsaj prvo petletje produktivna.³⁹ Pesniški jezik se je s tem namreč potrjeval kot aktivni del jezikovne zmožnosti sicer še maloštevilne, toda naraščajoče skupine slovensko čutečih izobražencev. Njihova šolska oziroma licejska izurjenost v poetiki in retoriki, ki so je bili nekateri deloma deležni tudi v slovenskem jeziku,⁴⁰ se je zdaj izkazovala za neposredno uporabno in cenjeno: ob-

³⁷ L. 1845 v 3. številki (ob obletnici Vodnikove smrti), v 16. Pesem od železne ceste, v 22. Kaj se sme in more peti (poznejši Orglar), v 27. Janezu N. Hradeckitu; l. 1847 v 3. številki Pevcu, l. 1848 v 17. številki Zdravljica, po smrti pa v 10. številki l. 1849 kratka pesem Ljubljancem. Ponatis Krsta je v opombi spremljalo opozorilo, da se pripravlja Prešernova knjiga poezij, opomba pri pesmi Ljubljancem pa je oznanjala, da je neobjavljene zapuščine po Prešernu zelo malo (prim. Orožen 1996: 166).

³⁸ L. 1845 v 3. številki (str. 10) uredništvo Novic vabi k sodelovanju vsakogar, »naj bo prosti kmet ali rokodelc ali pa žlahten gospod,« da piše v Novice, in sicer o različnih stvareh, saj se le tako lahko pride do bogatega jezika.

³⁹ Nenazadnje je imel pred dobrim desetletjem podobno široka merila tudi urednik Kranjske čbelice Kastelic; celo literarni mentor Čop se je zavedal potrebnosti ne samo kvalitete, temveč tudi kvantitete pesniškega korpusa, kar dokazuje njegovo milo ocenjevanje Čbelice ali Vodnikovih pesmi v korespondenci (Slodnjak-Kos 1986: 170, 173, 184).

⁴⁰ Novice (1845, št. 5) so na prvi strani prinašale pesem s posvetilom *Blagorodnemu gospodu L. Martinaku, učeniku pesmenišva in govorništva na c. k. Ljubljanskim učelišu po srečno prestani bolezni hvaležni učenci*. V opombi je uredništvo pojasnjevalo, da so radi objavili ta prispevek, ker je lepo, da učenci ljubijo učitelja, pa tudi zato, »kér nas prav zlo veseli, de so se tudi učenci pete in šeste šole slovenskiga pismenstva poprijemati začeli in de jim, razun ptujih jezikov, tudi nar lepši materni jezik kaj velja. Ravno v teh dveh šolah, kjer se učenci pesmenišva (poezije) in govorništva (retorike) učijo, imajo

java besedil v Novicah je pomenila prispevek k utrjevanju slovenstva, kot javni nastop je pomenila družbeno priznanje in hkrati osebno potrditev avtorja. Kako univerzalno vlogo so lahko opravljal pesniška besedila in kako občutljiva je bila identiteta dopisovalcev v Novicah, dokazuje naslednji primer: v 3. številki letnika 1844 je bil na zadnji strani objavljen tale sonet:

Sakaj ste mi, le u 's imena vseli,
 In me 's kaplana fajmoštra storili, –
 V podfaro moj Shent-Jakob sprebernili, –
 Kako B. namešt J. postaviti smeli?!
 Ste prav'li, kako so se Nemzi brili,
 K' so savolj Gratz al Graetz se k vojski vneli!
 Tud' mi savolj imen b'mo vojsko 'meli,
 Zhe bote vezh tako jih prekerstili. –
 Kar nisim, ja nesmem, v novizah biti;
 Bi snalo – kdo ve, kaj? – se mi sgoditi!
 Oh! najte le resnizo prit' na dan. –
 Odvseto zhast Shent-Jakopu vernite,
 Men' dano pa lepo nasaj vsebite,
 K' ste fajmošter mi djal' namešt kaplan.

Gre torej za neke vrste sonetno pismo bralcev, v katerem kaplan Jernej Maroušnik protestira proti napačnemu navajanju svojega imena, stanu in svoje fare v eni prejšnjih številkih Novic, čeprav se o morebitnih posledicah sprašuje samo retorično v prvi tercini. Maroušnikov sonet je vznemirljiv kot zgled za tedanji status pesniškega jezika; beremo ga lahko kot dokaz uspešnosti pesniške jezikovne akcije tridesetih let in hkrati kot dokaz njene nezadostnosti. Izrazito pragmatično sporočilo je avtor oblikoval v pesniškem jeziku.⁴¹ To sicer lahko razumemo kot posebno igro in avtorjevo spretnost, hkrati pa tudi kot avtorjevo zadrego, nesamozavest njegove jezikovne zmožnosti za oblikovanje pragmatično uspešnega sporočila v drugačni obliki. Z drugimi besedami: za javno sporočanje v omikanem, izobraženskem krogu je primanjkovalo uporabnih besedilnih vzorcev, saj so se šele oblikovali, v zadostnem številu pa so bili na voljo le pesniški besedilni vzorci, ki so imeli tudi razmeroma visoko statusno vrednost. Pesniških besedil s tako izrazito pragmatičnim namenom v Novicah sicer ni veliko, saj so se skoraj iz meseca v mesec oblikovali novi besedilni vzorci, v katerih so se uresničevale nove komunikacijske potrebe. Toda Maroušnikov sonet je povezan še z nekim drugim, za pesniški jezik in besedila v Novicah zelo značilnim pojavom: s posebno pomensko referenčnostjo.

2.4.2.2.1 Nefiktivna referenčnost pesniških besedil

Literarna veda, ki obravnava pesniška besedila s stališča njihove avtonomne vrednosti in literaturo vrednoti kot avtonomno umetnostno zvrst, pesniške izdelke v

učeniki priložnosti dovelj, svojim učencam ljubezin do materniga jezika in domovine globoko v serce vtisniti in jih, razun nemškiga in latinskiga jezika, tudi slovenskiga vaditi.«

⁴¹ Pragmatičnost tu pojmujem v smislu razvidnega ilokucijskega namena jezikovnega sporočila.

Novicah upravičeno označuje za priložnostna besedila, če že ne utilitarna, kar tradicionalno sodi kvečjemu v mejno področje literature ali pa ne zasluži oznake literarnosti. Velika večina pesniških besedil v Novicah je namreč pomensko povezana s trenutnim družbenim, družabnim in siceršnjim dogajanjem; aktualna referenčnost jih dela za nekakšen pesniški časopisni komentar. Neredko je dogodek v Novicah ubesediljen dvakrat: na naslovni strani kot pesniško besedilo, v notranjosti pa kot časopisno poročilo. Tudi če besedila morebiti niso nastala ob neposredni zunanji priložnosti, je urednik njihovo objavo prihranil za čas, ko so bila lahko ustrezno osmišljena. Razpon takih besedil je širok: od tistih, posvečenih cesarskim obiskom in godovom, obletničnih, novoletnih poslanic do besedil ob drugih pomembnih, vznemirljivih in nenavadnih dogodkih, npr. ob dokončanih etapah železniške proge Dunaj–Trst.⁴²

2.4.2.2.1.2 Učinkovitost pesniškega jezika v sporazumevalnih potrebah zgodnjega slovenskega meščanskega narodnega gibanja

Literarnost in z njo povezana avtonomnost pesniških besedil v Novicah sta tako v glavnem ostajali samo kot dopuščena možnost. Pesniški jezik je kot tedaj razmeroma najbolj razviti in razvidni slovenski jezikovni kod, s katerim so se identificirali izobraženci, še opravljal pragmatične komunikacijske naloge, hkrati pa slovenskemu jeziku še naprej nadomestno zagotavljal status, saj še ni bilo mogoče misliti na pravo, politično jezikovno politiko. Razlika med predmarčnimi Novicami in Čbeličino akcijo je s tega stališča v glavnem ta, da je bil pri Čbelici pesniški jezik edina ponujena možnost, pri Novicah pa le ena od mnogih, glede neposredne jezikovnostatusne vrednosti prva med enakimi. Pesniška besedila so podobno kot vsa druga nosila sporočilo, le da z neke vrste oblikovnim in motivacijskim presežkom. Zato so bila primerna za poročanje o posebno svečanih javnih dogodkih (oziroma se je pomembnost dogodkov merila po tem, ali so bili ubesediljeni v pesniškem jeziku), zato so bila primerna za jezikovno in narodnostno motivacijo diglosijskih izobraženih Slovencev, bodisi pri licejski (in kasneje gimnazijski) mladini bodisi pri odraslih. Pesniška besedila pa so bila primerna še za nekaj drugega, kar je v okviru deklarativnega namena Novic sicer paradoksalno, toda samo na prvi pogled – kot že rečeno, je bilo marsikaj deklarativnega samo posvečeno sredstvo za doseganje širših ciljev. Če je množica drugih besedil v Novicah skušala predvsem združevati po socialni in geografski provenienci raznolike naslovnike, je korpus pesniških besedil pravzaprav naslovnike razločeval po stari shemi: na izobražence in preprosto ljudstvo. Stara shema je bila prilagojena novim potrebam: nastajajoči slovenski meščanski oziroma srednji razred si je v imenu lastne promocije sicer prizadeval za

⁴² Težnja po referenčni aktualizaciji je včasih za današnjega opazovalca že skoraj komična: v 14. številki letnika 1845 je uvodna Dežmanova pesem Zvonček pospremljena z uredniško opombo: »v Ljubljani na gradu smo jo /rožo/ že konec Svečana pod germovjem našli, kjer je sneg kopnel.« V naslednji, 15. številki istega letnika je objavljena Hašnikova pesem Božje varstvo; gre za upesnjen dogodek, ki bi brez srečnega konca (ta je pripisan božji volji) sodil v črno kroniko. Aktualna referenčnost besedila je zagotovljena najprej s podnaslovom *resnična prigodba* in še z podčrtno opombo: »3. dan Svečana 1843 se je ta zgodba pod Donačko goró na Štajerskim perpetila.«

načelno narodno enotnost, ki se je najbolje utrjevala z enotnim knjižnim jezikom; razsvetljsko načelo poučevanja preprostega človeka se je postopoma preslikavalo v utrjevanje narodne gospodarske moči. Toda hkrati je meščanstvo potrebovalo v jeziku tudi statusno razločevalnost, ki bi potrjevala njihov posebni, višji socialni položaj.⁴³ Tudi za to so bila razumljivo v tem času najprimernejša ravno pesniška besedila, avtor, ki je to vlogo najbolj uspešno opravljal, pa je bil Jovan Vesel Koseski (Grdina 1991, 1996).

2.4.2.2 Socialnostatusna razločevalnost pesniškega jezika: Jovan Vesel Koseski

Koseski je v korespondenci z urednikom Bleiweisom l. 1845 izjavil (Lokar 1909: 88), da pesni zato, da bi ovrigel zaničevanje slovenskega oziroma kranjskega jezika; torej zaradi izrazito jezikovnopolitičnega načrta. Z zmesjo starejših evropskih literarnih vzorcev, s posebnim jezikom in z dinastično-nacionalnimi temami je zadel v črno. Problem zaničevanja jezika je bil namreč precej bolj notranji kot zunanji problem; zaničevanje ali spoštovanje jezika je bila predvsem predstopnja izbire jezika v posameznih govornih položajih, kasneje pa tudi izbire globalnega koda. Z drugimi besedami: kmetje in neizobraženo ljudstvo tedaj v glavnem izbire sploh niso imeli, saj naj ne bi znali nobenega drugega jezika kot maternega. Za izobražence pa je nemščina še vedno pomenila edino realno izbiro, saj je bila edini razviti kod, ki je lahko pokrival vse višje sporazumevalne potrebe. To je bilo seveda v nasprotju z nacionalno idejo, ki se je na modernejši način pojavljala šele v prvih obrisih; toda zavest o nerazvitosti slovenskega jezika je motila predvsem potencialne slovenske govorce v njihovih internih socializacijskih procesih, v potrjevanju smiselnosti načelne odločitve za slovenski jezik. Že iz prejšnjih desetletij je bilo jasno, da eksplicitna kodifikacijska dejanja, slovnice in slovarji, ne premorejo zadostne motivacijske oziroma argumentativne moči. Tudi čbeličarska oziroma Prešernova pesniška dejavnost po tej plati ni bila neposredno uspešna; uspeh desetletje kasnejše Veselove pesniške govorice je torej na prvi pogled paradoksalen ali vsaj nepričakovan. Toda razlogi zanj se zdijo vendarle precej očitni. Zaledje tistih, ki so se spraševali o smiselnosti izbire slovenskega jezika ne le v sporazumevanju z ljudstvom, ampak tudi med sabo, je bilo kljub načelni nespremenjenosti družbenopolitičnih okoliščin bistveno večje, kar med drugim kaže že omenjena bilanca naročnikov prvega letnika Novic. Veselovo pesništvo je bilo jezikovno in tematsko mnogo primernejše za jezikovnostatusni namen kot Prešernovo, Koseski pa je bil posledično deležen še nečesa, kar je Prešernu skoraj povsem manjkalo: dobrega marketinga.

⁴³ Prešeren v pismu Vrazu 12. 12. 1843: »Naše Kmetijske in Rokodelske novice najbrž poznaš. Tu so našle malo odmeva. Mnogim je preskopa vsebina, mnogim tudi jezik ni dovolj eleganten« (PZD II: 206). Gotovo gre že v tem času za podobno potrebo po socialnem jezikovnem razločevanju, kot ga za nekoliko poznejše obdobje opisuje Kmecl (1981: 32): »Prva slovenska meščanska garnitura je namreč zaznala potrebo po lastni jezikovni etiketi, po socialno posebni, ločevalni jezikovni zvrsti, izrazno prilagojeni njenim posebnim potrebam; obenem pa ni bila dovolj jezikovno ustvarjalna, tako da je za svoj diferenciacijski jezik uvozila hrvaščino/ilirščino ali pa gospodila slovenščino z dobrednim prevajanjem ustreznih nemških jezikovnih obrazcev in s podobnimi reči.«

Janez Trdina opisuje značilno bralno reakcijo tedanje publike: »Koj ko smo prvo prebrali, smo v njih nekaj čudno novega zapazili. Obstrmeli smo in se popraševali, kakšen jezik bi to bil. Radovedni smo jo brali drugič in tretjič, dokler smo se prepričali, da je pesem v pravem slovenskem jeziku pisana. Videli smo tu prekrasen razcvet svoje materinščine, videli neskončno visokost, krepost in lepoto svojega jezika in smo bili nanj prvokrat v popolnem pomenu besede ponosni. Z navdušenjem smo sprejemali vsako novo pesem, ki so nam jo »Novice« v svojih listih prinesle, in že mi jih mnogo vemo, ki so le po poezijah Koseskega, ki jih še popolnoma razumeli niso, iskreni rodoljubi postali.«⁴⁴

2.4.2.2.1 Pesniški jezik kot nadomestilo za enotno normo slovenskega knjižnega jezika

Jezikovne lastnosti Veselove poezije, ki so videti s stališča poznejšega razvoja slovenske poezije in knjižnega jezika nasploh nedvoumno čudaške in se jih razumljivo razlaga kot korak v stran (npr. Toporišič 1983: 450), so tedaj dobro opravljale svojo nalogo. Naslovniki so namreč lahko v Veselovem jeziku videli tisto, kar so hoteli videti, torej tisto, kar so potrebovali. Koseski se je v pesništvu ravnal po tradicionalnem klasicističnem pojmovanju pesniške svoboščine (Grdina 1996: 100), ki je ne le dopuščalo, temveč celo priporočalo visoko stopnjo skonstruiranosti, nestandardnosti besedotvorja in skladnje. Publika pa jezika tako oblikovanih besedil ni pojmovala samo kot individualni ustvarjalni jezikovni izraz ali stilistično zaznamovan jezik posebnega literarnega žanra, ampak je v njem videla splošno kvaliteto slovenskega jezika.⁴⁵ V času, ko se je zavest o enotni normi slovenskega knjižnega jezika šele začela sramežljivo vračati in uveljavljati v širših izobraženskih plasteh slovenskih dežel in so jo Novice utrjevale s svojo previdno jezikovno politiko majhnih korakov (Orožen 1996: 157), so Veselova besedila učinkovala kot nadomestek za enotni knjižnojezikovni korpus, kot virtualni enotni knjižni jezik. Njihova jezikovna podoba je bila namreč enako tuja potencialnim izobraženim govorcem slovenščine iz vseh slovenskih dežel. Tu se pesništvo Koseskega bistveno razlikuje od Prešernovega. Prešernov jezik je sicer izhajal iz osrednje jezikovnoknjižne tradicije in bil prav tako zvrstno zaznamovan v metaforiki in skladnji, toda hkrati je bil vendarle bližje realnemu govorjenemu jeziku in je zaradi nekaterih lastnosti sodobno zvenel predvsem kot regionalni, kranjski jezik.⁴⁶ Identifikacijski

⁴⁴ Janez Trdina, Pretres slovenskih pesnikov (Ljubljanski časnik 1850) TZD IV, 203. Prim. Trdinovo Moje življenje (TZD III: 502): »Od konca mi Koseski ni ugajal, kajti je rabil baš on največ meni neznanih besed in tak čuden jezik, da ga večkrat nisem mogel razumeti, če so mi bile tudi vse besede znane./.../ Njegov jezik smo smatrali takrat za vzor prave slovenščine, za sijajen zgled, katerega bi morali vsi naši pisatelji posnemati.«

⁴⁵ Prim. Legiša (1959: 172): »Pogrevala jih je /bralce Veselove poezije/ samoljubna hvala, zanesena zvišenost in celo čudna in nerazumljiva beseda, ki jim je bila še potrdilo njegove vrednosti, kakor da je naš jezik z njim dosegel tako stopnjo, da je bravci še ne morejo ujeti.«

⁴⁶ Zavest o neosrednji knjižnosti Prešernovih besedil v pesnikovi samoredakciji lahko posredno zasledimo v poznejših objavah. Že pri mladoslovenski (re)piedestalizaciji Prešerna z izdajo v Klasju I. 1866, še bolj pa pri kasnejših redakcijah so v Prešernovem korpusu spreminjali jezikovne oblike, ki so v času izdaje veljale za neknjižne. Občutek Prešernove neknjižnosti so po drugi strani povzročala tudi

naboj jezikovno odtujene Veselove poezije je bil zato pri izobraženem naslovniku bistveno močnejši, kot ga je lahko nekaj prej in tudi sočasno imela Prešernova poezija. Seveda ni razlog samo jezik, toda o tem nekoliko pozneje. Veselov jezik je zanimiv tudi zato, ker se njegovega opisanega sociolingvističnega učinka sam avtor in deloma tudi urednik nista neposredno zavedala. Na ravni metajezikovnega razmišljanja je Koseski posamezna jezikovna sredstva vrednotil glede njihove splošne sprejemljivosti v svojem pojmovanju enotnega knjižnega jezika.⁴⁷ Zlasti urednik Bleiweis je v zasebnem dopisovanju pesmi Koseskega pravzaprav prišteval politiki majhnih korakov ustvarjanja enotne norme, čeprav je gotovo zaslutil njihovo omenjeno nadomestno združevalno moč in pesnika zato v svojem časopisu ustrezno promoviral. Tisto, kar se je Bleiweisu pri Koseskem zdelo v nasprotju s splošno sprejetimi jezikovnimi oblikami, je hotel v pesnikovih besedilih spremeniti. Pesnik je na urednikove tozadevne podrobne očitke marsikdaj odgovarjal z argumentom zvrstne razločevalnosti, toda večkrat je obveljala urednikova zahteva, ki je jezikovnopolitične zahteve postavljala nad literarne (Grdina 1996: 101).⁴⁸ Koseski je pri tovrstnem utemeljevanju upošteval tudi tradicijo (npr. pri utemeljevanju izbire besede *tragedija* proti *žalna igra*, češ da besedo uporablja tudi Prešeren v Novi pisariji), pri vrednotenju tujega in svojega pesništva pa je imel v skladu s svojim tradicionalnim literarnim nazorom še neko načelo, ki je bilo za uspeh njegove poezije odločilno: 25. 1. 1847 je v pismu Bleiweisu izrazil mnenje, da se v slovenskem

sinhrono zvrstno nezaznamovana jezikovna sredstva, ki so kasneje ob podrobnejšem razslojevanju slovenskega jezika prešla v nižje stilne plasti; ilustrativen primer je stavek v četrtem verzu dvanajste oktave Krsta pri Savici »spustiti žnabel žnabla noče« (Poezije 1847), ki se je v poznejših redakcijah glasil *spustiti ustna ustne noče*. Še neposredneje priča o občutku Prešernove regionalne zaznamovanosti Levstikov neobjavljeni zapis Nekaj težjih reči v Prešernu, nastal verjetno okoli 1859 (LZD VI: 200–234), kjer pri oceni jezikovnih oblik pogosto govori o Prešernovem *gorenjčevanju*. Da so Prešerna podobni očitki zadevali že ob izidu Poezij in da tudi Veselov jezik že zgodaj ni bil sprejet brez zadržkov, razkriva Malavašič v svojem članku o Prešernu in Koseskem (Slovensko pesništvo N1847, št. 9), ko zavrača tiste, ki se sprašujejo o prvenstvu med obema slovenskima klasikoma in ju kritizirajo: »Samo tak more enimu /Prešernu/ očitati, de je preveč Krajnc in premalo Slovenec nasploh, drugimu /Koseskemu/ pa, de je od čiste slovenšine med ptuje slovanske naréčja preveč zašell...!« Prim. Pogorelec (1981: 115).

⁴⁷ Prim. odlomke iz korespondence Koseski-Bleiweis (Lokar 1909: 88–112); v pismu 25. 1. 1847 npr. Koseski piše: »Eben so kann ich die überhäufte Betonung der letzten Sylbe morjá, sercá, takó, svitlé etc. nicht durchaus billigen. Das ist nur krainerisch, aber nicht slavisch; eine Uniform, keine Tugend unseres Dialektes – Kopitar und Konsorten mögen reden, was sie wollen.« (Tudi prepogostega naglaševanja zadnjega zloga morjá, sercá, takó, svitlé ne morem popolnoma ceniti. To je samo kranjsko, ne pa slovansko; pokveka, ne odlika našega dialekta – naj Kopitar in pajdaši govorijo, kar hočejo.)

⁴⁸ Koseski je bil včasih kljub svoji vljudnosti proti Bleiweisu precej kljubovalen. Dokaz za to je citat, ki hkrati tudi duhovito izraža jasno predstavo Koseskega o svojem potencialnem bralcu: »Sir! für kralj oder auch sonst für was immer, kann ich nicht fahren lassen. Es hats auch der deutsche Dichter, weil er die französische Majestät mit keinem andern gleich bedeutenden pregnanten Ausdrücke anreden konnte. Was soll denn an Sir! anstössig seyn? Vielleicht, weil es im slovenischen 'Käse' bedeutet? Wer sich bey der Lesung meiner Jungfrau darüber des Ärgernisses nicht erwehren kann, der soll 'sir' essen, und nicht die Tragödie lesen« (pismo Bleiweisu 13. 2. 1848, Lokar 1909: 94). (Sir! za kralja ali za karkoli drugega ne morem opustiti. Tako ima tudi nemški pesnik, ker francoskega veličanstva ne more nagovoriti z nobenim drugim pregnantnim izrazom, ki bi imel enak pomen. Kaj naj bi bilo pri Sir! spotikljivega? Mogoče to, da pomeni po slovensko 'sir'? Kdor se pri branju moje Device pri tem ne more obvarovati težav, ta naj jé sir, ne pa bere tragedije.)

pesništvu »mnogo premalo gleda na lepoto, polni ton in mogočen tok dikcije, na umetnost – smisel in obliko, na stavo besed, ki se prilega deklamatorjevim ustom.«

2.4.2.2.2 Deklamatoričnost

Koseski se je sicer tega načela pri svojem pesnjenju držal, kolikor se je dalo, in dejstvo je, da je bila njegova poezija sprejeta kot izredno primerna za deklamacijo. Toda vprašanje je, ali je bila deklamatoričnost Koseskega posledica teh načel, ki so zelo relativna in so oceni današnjega opazovalca skoraj nedostopna. Veliko bolj se zdi, da je govorljivost Veselovih verzov povzročal splet različnih drugih lastnosti njegove poezije. Na prvem mestu gotovo že omenjena jezikovna nenavadnost; najbrž tudi ustrezne metrične oblike, zlasti pogosti heksameter,⁴⁹ z dolgim verzom in možnostjo bogatega retoričnega izkoriščanja cezur. Poetičnost in retoričnost Koseskega lahko v tem smislu interpretiramo kot izpolnjevanje poetične jezikovne funkcije v Jakobsonovem smislu, kot usmerjenost na sporočilo, predvsem na jezikovni oziroma besedilni označevalec. Drugačnost jezika in sporočila je bila torej sprejeta kot lepota zaradi posebnih recepcijskih okoliščin.

2.4.2.2.3 Tema pesniških besedil kot konverzacijski topos

Retorična okrašenost in jezikovna nenavadnost kot spodbujevalki estetske funkcije pa najbrž za sodobno recepcijsko uspešnost Koseskega ne bi zadostovali, če se jima ne bi pridružil še ustrezen izbor besedilne tematike. Prvotno nerazumljivost in poznejše navduševanje kot tipični proces sprejemanja Veselove poezije, o čemer govori Trdina, lahko namreč pojasnimo z naslednjo domnevo: kriterij razumljivosti ni le stvar jezika in besedilotvornih postopkov, ampak je odvisen predvsem od tega, kako se ujemata besedilna svetova tvorca in naslovnika.⁵⁰ Z domoljubnimi, a legitimističnimi, politično nenevarnimi temami, torej družbeno sprejemljivimi, predvsem pa neškandaloznimi, neljubezenskimi temami, skratka s t. i. objektivno, neizpovedno tematiko so lahko bila Veselova besedila v svojih posameznih delih tudi nerazumljiva; kljub temu so uspešno opravljala svojo poetično in statusno vlogo.

Zgodnejše slovensko meščansko narodno gibanje je bilo namreč močno zaznamovano z 'navduševanjem' (Grdina 1996: 102). Nacionalna ideja je potrebovala trden motivacijski okvir, kar na Slovenskem ni bila lahka naloga: zgodovinska argumentacija je bila uporabna le zelo pogojno, zato je bila bolj aktualna druga možnost, čeprav je imela načeloma manjšo težo: posebnost jezika in odlika jezikovne kulture. Motivacijski okvir pa ne pomeni le abstraktnega duhovnega ozadja

⁴⁹ Heksameter kot klasični antični metrični vzorec, pogost zlasti v epiki in poučni literaturi (Ocvirk 1980: 45), je po svojem izvoru bliže govornemu kot pisnemu oziroma bralnemu besedilu. Koseski je v heksametru in pentametru veljal za mojstra (TZD III: 502); metrični vzorec je populariziral do te mere, da je bil relevantno izhodišče za kulturno-literarni spor v sedemdesetih letih med Levstikom in Levcem na eni in Jankom Pajkom na drugi strani (Kmecl 1983: 70).

⁵⁰ Tako razumevanje pojasnjuje Beaugrande-Dresslerjeva definicija sprejemljivosti kot besedilnega kriterija: »Gre za pripravljenost sprejemnika besedila, da v danem nizu pojavitev vidi kohezivno in koherentno besedilo, ki je zanj koristno ali relevantno, npr. za pridobivanje védenja ali za zagotavljanje sodelovanja v okviru kakega načrta« (Beaugrande/Dressler 1992: 16).

nacionalnega gibanja; za nacionalno gibanje je namreč značilno, da je nastajalo in se krepilo v družabnih stikih, sprva pretežno zasebnih, nato vse pogosteje javnih, ob posebnih organiziranih priložnostih in v najrazličnejših društvih. Ti stiki so sprožali potrebo po konverzaciji, torej komunikaciji brez neposrednega pragmatičnega namena, ki ga zato nadomešča topos, skupna sprejemljiva tema. V dramaturgiji javnih prireditev z narodnim značajem, ki so se začele pojavljati po marcu 1848, pa je imelo pomembno mesto reprezentativno enosmerno sporočanje: govori, deklamacije in petje. Poezija Koseskega je bila primerna za vse te naloge, kakor opisuje Trdina (TZD III, 502): »Nemogoče mi je dopovedati, kakov entuziazem so vzbudile Veselove pesmi v vsej narodni inteligenciji naši, sosebno v duhovščini. Kjer koli sta se sešla dva duhovnika, pogovarjala sta se gotovo o Koseskem. Pri obedu je tekla v vseh župniških beseda o Koseskem. Pri vinu v gostilnicah, na šetnjah, na vseh shodih in zabaviščih čul si hvalo Koseskega. Ako so se zbrali narodnjaki po kakem nujnem opravku, niso se ločili prej, dokler niso rekli katere tudi o Veselu. /.../ Kaka nova Veselova pesem se ni brala samo enkrat, ampak po petkrat, po desetkrat zaporedoma. Citati iz njegovih poezij so se čuli ob vsaki priliki.« Znamenita Malavašičeva primera (Slovensko pesništvo. Prešerin in Koseski. N/ovice/ 1847, št. 8) o Prešernu kot preganjanem labodu in Koseskem kot bistrovidnem orlu je v tem okviru popolnoma razumljiva; Malavašičevega nasveta, »de bi si gosp. dohtar /.../večkrat si tudi kak resni predmet izvolili, za kateriga jim – po spričevanju slovečiga 'Kersta pri Savici' – pesniškega duha gotovo ne manjka,« pa ne gre razumeti toliko kot »višek predrznosti,« kakor ga označuje Kidrič (SBL II, 33), ampak bolj kot željo, da bi bil tudi Prešeren z večjim besedilnim korpusom primeren za 'navduševanje'.⁵¹

2.4.2.2.4 Jezik pesniških besedil kot konverzacijski jezikovni vzorci

S takimi okoliščinami je neposredno povezana še ena oblika bivanja pesniškega jezika. Predvsem Veselovo, pa tudi drugo sodobno pesništvo ni delovalo samo kot konverzacijski topos, ampak je tej konverzaciji, ki se je vsaj še tri desetletja dogajala pretežno v nemščini, ponujalo možnost neposredne uporabe svojih verzov. Citati posameznih verzov ali večjih enot so v pogovoru delovali kot neke vrste frazemi, dobro oblikovani stavki, tako rekoč izjave z garancijo kakovosti, ki so 'slovenili' pogovor, dokazovali načitanost v narodnih stvareh, zagotavljali visoko raven pogovora in hkrati s svojo fiksiranostjo razbremenjevali morebitno govorčevo zadrego, občutek nezadostnega tvornega obvladovanja maternega jezika. Podobno vlogo je ohranil pesniški jezik tudi pozneje, ne le v konverzaciji, ampak tudi v drugih besedilnih zvrsteh, stilizirano tudi v slovenski prozi druge polovice 19. stoletja.

2.4.2.2.3 Dvojnost pesniškega jezika: sporazumevalni in umetnostni kod

Predmarčni noviški pesniški korpus se torej pretežno oddaljuje od novega, programsko združenega naslovnika in prevzame vlogo statusne razločevalnosti recep-

⁵¹ Prešeren ni bil manj primeren za navduševanje samo zaradi teme svojih besedil, ampak tudi zaradi svoje javne podobe (Kmecl 1992, Grdina 1996, Kos 1996).

cijskih potreb nastajajočega slovenskega meščanskega oziroma izobraženskega sloja.⁵² Po eni strani gre za pesniški jezik kot del splošne jezikovne zmožnosti izobražencev, kar se je uresničevalo v priložnostnih besedilih, po drugi strani pa za pesniški jezik kot izjemen dosežek, kot dokaz za zrelost in sposobnost slovenske poezije, slovenskega knjižnega jezika in s tem slovenske narodne ideje nasploh. Razmerje med tema dvema vlogama pesniškega jezika dobro ponazarja pogled na drugi letnik Novic: od 29. do 35. številke je izhajal v nadaljevanjih Prešernov Krst pri Savici. V prilogi naslednje, 36. številke je izšlo prvo noviško besedilo Koseskega, Slovenija presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu ob veselim dohodu njih veličanstva v Ljubljano. Le osem številčk kasneje je bila na prvi strani objavljena pesem Gospodu Koseskitu, pesniku 'Slovenje', v kateri se je neimenovani avtor navduševal nad Koseskim in ga povzdigoval; s pesniškim besedilom je hvalil pesniško besedilo. To seveda spominja na že omenjeno Devovo pesem Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore, vendar z bistveno razliko. Razsvetljenski primer neposredne medbesedilnosti pomeni posredno primerjavo med dvema kulturama in ima bridek zaključek: Deva je pred Bürgerjevim vzorom sram lastnega pesništva; ne le lastnega, ampak pisaniškega nasploh, in najbrž ne le pesništva, ampak tudi nerazvite kulture. Spoznanje, ki je za nekaj časa temeljito spremenilo pogled na pesniški jezik, je leta 1844 sicer podobno, ampak z nasprotnim predznakom: primerjava med dvema pesniškima jezikoma, sicer implicitna, se dogaja znotraj enega jezika, znotraj ene kulture, navadnost enega jezika dokazuje veličastnost drugega in s tem zrelost kulture.

Dejanska razlika med obema pesniškima jezikoma, pogojno rečeno med splošnim in visokim, se sicer zdi današnjemu opazovalcu večinoma zanemarljiva, toda razlika med njunima vlogama je očitna. Le višji pesniški jezik je bil lahko nosilec avtonomnejše literature, pa še tu je prišlo do pojava, ki je po eni strani tesno povezan s tradicijo statusne vloge pesniškega jezika, po drugi strani pa s tradicionalnim manjvredostnim občutkom glede lastnega ustvarjanja, ki se ga je dotlej znebil pravzaprav samo Prešeren. Pesniškim besedilom brez vsaj okvirne preverljive referenčnosti in takšnega ali drugačnega namena je Bleiweis nerad odpiral strani Novic; toda ta besedila niso bila literarna v pravem pomenu besede. Možnosti za avtonomizacijo literature sta bili dve: literarizacija izhodiščno pragmatičnih besedil, kar npr. velja za omenjeno Veselovo prvo besedilo, ki je prigodniško, in prevajanje evropskih pesnikov v slovenščino. To je bilo tedaj že uveljavljena taktika za doseganje jezikovnega statusa,⁵³ s to razliko, da je prevodni korpus v Novicah dosegal večjo publiko. Ob jezikovnostatusnem učinku pa je imelo prevajanje tudi literarni učinek: o kvaliteti te literature se ni bilo treba spraševati in jo dokazovati, saj je že imela evropsko spričevalo odličnosti. Kljub temu je bil urednik tudi pri

⁵² Prim. Stabej 1998.

⁵³ Prim. v op. omenjene zaplete ob Bürgerjevi Lenori. Pri Veselovem prevodu Deržavinove ode Bog (N1846, št. 46) je v obširni opombi sicer omenjeno, kako težavno je bilo prevajanje iz ruščine v 'naše okorno narečje'. Toda to je glede na okoliščine najbrž bolj vljudna, a lažna skromnost, bolj zakrita samohvala kot pa iskreno mnenje o nerazvitosti slovenščine. O statusni vrednosti prevajanja visoke literature iz nemščine v slovenščino prim. Hladnik (1992: 114).

takih literarnih besedilih sprva zelo oprezen, jih izbiral po tematiki, ki je bila vsaj okvirno primerna deklariranemu namenu Novic, in jih opremljal s pojasnjujočimi opombami. Ob prvem objavljenem Veselovem prevodu Orjaška jigraca (N 1844, št. 41) nemške pesmi Riesenspielzeug Adalberta von Chamissa je Bleiweis dodal pod črto pojasnilo: »zakaj namemba te pesmice je pokazati, de je kmetovavski stan velike časti vreden.« Nekaj številčk za tem (N1844, št. 46) je bil objavljen Veselov prevod Bürgerjeve Das Lied vom braven Manne, z opombo uredništva: »Kjer mislimo, ž njo našim ljubim bravcam nekoliko vstreči, smo jo posloveniti dali. Če vam bodo, dragi bravci! te sorte pesmi všeč, smo sklenili, prihodnjič več tacih oznaniti. Prazne ne bodo. Nekoliko zernja resnice in podučjenja bo vsaka prinesla.« Podobnih opomb ob prevodnih besedilih je v prvih letnikih Novic veliko; tudi evropska literarna besedila so bila torej podvržena že omenjeni posebni referenčnosti, morala so biti vsaj okvirno 'resnična', bodisi po svoji tematiki bodisi po svojem smislu: 'resničnost' je pomenila tudi to, da se poanta besedila ujema z ideologijo in miselno shemo uredništva. Pesniška besedila v Novicah so tako skoraj v celoti učinkovala kot nefiktivna; njihova pesniškost se je omejevala na predvidljivost verzne oblike in na nenavadnost, s tem pa lepoto jezikovne oblike.⁵⁴

3 Sklep

Tudi nadaljevanje zgodovine slovenskega knjižnega jezika je tesno povezano s slovenskim pesniškim jezikom, toda smer procesa se zdi jasna: slovenski pesniški jezik je po l. 1848 izgubljal svojo neposredno jezikovnonačrtovalno vlogo, saj so se v marsičem temeljno spremenile politične in družbene okoliščine. Vprašanje jezikovnega načrtovanja se je l. 1848 prvič neposredno postavljalo tudi v okviru političnega delovanja, obenem pa se je nenehno nadaljeval proces širitve obsega korpusa slovenskih besedil v knjižnem jeziku.

Pesniški jezik je po eni strani še naprej obstajal predvsem kot prestižni kod za ubesediljenje posebnih tem ob posebnih priložnostih, njegova dejanska vloga pa je v družbi postala marginalnejša (kar se npr. kaže v vse manjšem obsegu pesniških besedil v Novicah po l. 1848, prim. sliko 1). Pesniški jezik je bil po takem pojmovanju predvsem v službi javnosti, kar se je potrjevalo npr. tudi pozneje ob množičnih prireditvah, povezanih s slovenskim narodnim gibanjem.

Po drugi strani pa je sociolingvistična razbremenitev pesniškega jezika sprožila drug dolgotrajni proces. Brez neposrednih pragmatičnih in jezikovnonačrtovalnih

⁵⁴ To odkriva tudi sodobno razlikovanje med dvema tipoma prevajanja, med povzemanjem motiva in slovenitvijo verzne besedila (Pretnar 1992: 509); kvalitetnejše je tisto, ki ohranja oblikovne lastnosti izvirnika. Primer za to v Novicah sta dva prevoda Schillerjeve Pesmi o Zvonu. Koseski je svoj prevod objavil v 10. številki Novic 1846; v 46. številki naslednjega letnika je v Novicah pod naslovom Slovensko slovstvo objavljeno književno poročilo o Drobtincah za novo leto 1847. Poročevalec ugotavlja, da vključujejo tudi 20 let star Slomškov prevod istega Schillerjevega besedila, ki da zaradi umevnosti sem in tja tudi odstopa od izvirnika »Oni sami lt. j. gospod škof/ pravijo, de nočejo, de bi se Njih pesem s pesmijo gosp. Koseskiga primerjala, ki, natanjko po Šillerji zložena, slovi s svojim visokim pesniškim duham in umetno izvoljeno obleko.« Namesto poetična so bila zato ta besedila predvsem retorična, in tako tudi družbeno komunikacijsko učinkovita.

nalog se je slovenski pesniški jezik počasi preoblikoval v avtonomiziran umetnostni kod. To preoblikovanje ni potekalo brez težav, nasprotno, kar lahko sklepamo že iz usode slovenskih pesniških zbirk v drugi polovici 19. stoletja.

LITERATURA

- BEAUGRANDE, R. A. de, DRESSLER, W. U., 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana.
- FISHMAN, J. A., 1978: *Sociologija jezika*. Sarajevo.
- GRAFENAUER, B., 1974: *Zgodovina slovenskega naroda*. V. zvezek. Ljubljana.
- GRDINA, I., 1991: Jovan Vesel Koseski, poet in glasnik slovenske meščanske dobe. *Obdobja 11. Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana. 271–284.
- – 1996: Oče naroda na literarni sceni in jezikovni fronti. *Dr. Janez Bleiweis in njegov čas*. Kranj. 89–107.
- HLADNIK, M., 1992: Vloga prevoda v slovensko-nemški literarni tekmi. *XXVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 109–119.
- JUVAN, M., 1994: Slovenski Parnasi in Eliziji: Literarni kanon in njegove uprizoritve. *Obdobja 14. Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana. 277–315.
- KALENIĆ, V., 1979/80: Iz sociolingvistične problematike jezika hrvatske književnosti 19. stoletja. *Jezik in slovstvo XXV*. 72–80.
- KIDRIČ, F., 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana.
- KMECL, M., 1981: *Rojstvo slovenskega romana*. Ljubljana.
- – 1983: *Mala literarna teorija*. Tretja izdaja. Ljubljana.
- – 1992: Kako so Slovenci v 19. stol. pojmovali pomen literature za narod. *XVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 83–90.
- KOPITAR, ČOP, 1973: *Jernej Kopitar, Matija Čop. Izbrano delo*. Izbral in uredil Janko Kos. Prevedel Janko Moder. Ljubljana.
- KORUZA, J., 1991: *Slovstvene študije*. Ljubljana.
- KORUZA, J., 1993: *Značaj pesniškega zbornika 'Pisanice od lepeh umetnost'*. Ljubljana.
- KOS, J., 1979: *Matija Čop*. Ljubljana.
- – 1993: *Lirika*. Literarni leksikon 39. Ljubljana.
- – 1996: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana.
- LEGIŠA, L., 1959: *Romantika. Zgodovina slovenskega slovstva II. Romantika in realizem I*. Ljubljana.
- LOKAR, J., 1909: Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo. *Bleiweisov zbornik*. Ur. Josip Tominšek. Ljubljana. 1–140.
- LZD – Fran Levstik. *Zbrano delo*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana.
- OCVIRK, A., 1980: *Evropski verzni sistemi in slovenski verz*. Literarni leksikon, 9. in 10. zvezek. Ljubljana.
- OROŽEN, M., 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana.
- PATERNU, B., 1976: *France Prešeren in njegovo pesniško delo I*. Ljubljana.
- PETRE, F., 1939: *Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835–1849)*. Ljubljana.
- POGORELEC, B., 1967: *Nastajanje slovenskega knjižnega jezika. Jezikovni pogovori II*. Ljubljana. 75–105.

- 1981: Ustalitev pisne in knjižne norme slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. *XVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 113–116.
- 1984: K vprašanju bilingvizma in diglosije iz slovenske izkušnje. *Dvojezičnost. Individualne in družbene razsežnosti*.
- 1993: Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih: zgodovina in sodobni vidiki. *Jezik tako in drugače*. Ljubljana. 1–17.
- 1995: Poglavlja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 279–295.
- 1996: Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. *Jezik in čas*. Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana. 41–61.
- PRETNAR, T., 1990: (Visoko)šolska aplikacija Kumerdejeve metrike. *Obdobja 11. Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana. 233–249.
- 1992: O Miklošičevih prevodih iz poljske poezije. *Obdobja 13. Miklošičev zbornik*. Ljubljana. 503–510.
- PZD – *France Prešeren. Zbrano delo*. Ur. Janko Kos. Ljubljana.
- SBL – *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana.
- SLODNJAK, A., 1955: Dvoje neznanih metrik iz dobe naše romantike. *Slavistična revija* 8. 24–38.
- 1960: *France Prešeren. Pesmi in pisma*. Ljubljana.
- 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana.
- 1969: *Krajnska čbelica. Spremna beseda. Krajnska zhbeliza I–V. 1830–1848*. Faksimile prve izdaje. Ljubljana.
- SLODNJAK, A., KOS, J., 1986: *Pisma Matija Čopa*. Prva knjiga. Ljubljana.
- SAJOVIC, T., 1992/93: Kersnikova Kmetska smrt: med historizmom in nastavki secesije. *Jezik in slovstvo XXXVIII*. 5–17.
- STABEJ, J., 1972: M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jesikov. – M. Pohlin, *Tu malu besedishe treh jesikov, das ist Das Kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen*. München: Trofenik.
- 1973: Mihael Zagajšek in njegova dela. *Slavistična revija* 21. 43–75.
- 1998: Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo. *XXXIV seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 19–33.
- TOPORIŠIČ, J., 1983: Teorija in praksa slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja. *Slavistična revija* 31. 437–456.
- TZD – *Janez Trdina. Zbrano delo*. Ur. Janez Logar.
- VZD – *Valentin Vodnik. Zbrano delo*. Ur. Janko Kos.
- ZWITTER, F., 1962: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana.

SUMMARY

Slovene poetic language has an important sociolinguistic role in the history of the Slovene literary language. Even the first collective work of Slovene artistic poetry, the almanac *Pisanice*, had in the framework of the Enlightening era linguistic endeavors a special motivational function, i.e., to elevate the value of Slovene language with artistic writing and by doing so, to encourage other language activities in the circle of peers. After *Pisanice*, poetic language temporarily assumed a role of greater communicativeness with the intention of reaching wider audience, which resulted in the fact that its motivational role became more marginal.

However, in the third decade of the 19th c. the idea that the fundamental problem of language planning is overcoming the Slovene-German diglossia was coming ever more to the forefront. Since any kind of political action in this direction was impossible – this would also include the planning of Slovene as a language of formal communicative situations – the only logical solution was poetic activity with motivational power for intellectuals. In this framework, poetic language would, as a substitute, realize various communicative situations, offer model texts and in doing so, influence the linguistic loyalty (and even linguistic capability) of educated addressees. The plan was put into force in *Kranjska čbelica*, particularly with Prešeren's opus, however, in the short run it was not very successful from the standpoint of language planning, since its high artistic value in the given sociolinguistic circumstances did not have enough motivational power; at the same time such poetic language was not appropriate to help addressees acquire active language competence in Slovene.

For more successful language planning it was necessary to create the framework for the development of a larger textual corpus in various functional styles. This was realized with the beginning of publication of the newspaper *Kmetijske in rokodelske novice*. Although the newspaper was (at least declaratively) intended for the education and pedagogy of lower-class population, the data about its readership paint a different picture. *Novice* was able to realize what *Kranjska čbelica* was not: it became an exercise book for language competence in Slovene and it linguistically united the regionally and socially divided readership. In this framework there was also place for poetic language as traditionally the most prestigious code – it was given limited, but prominent space. However, its function was somewhat adjusted: it served social differentiation (and as a result, identification) of addressees. This effect can be observed in the early opus of Jovan Vesel Koseski, whose poetic language from the pre-March era worked as a strong motivational factor for language loyalty and even as some kind of a substitute for a uniform literary language.